

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

A debreceni nyelvjárás megítélése
Ügynökvizsgálat debreceni és szegedi diákok
körében

Témavezető:

Dr. Kis Tamás
Adjunktus

Készítette:

Liptai Dóra Judit
V. magyar – műv.sz.

Debrecen
2008.

Tartalomjegyzék

- 1. NYELVJÁRÁSOK ÉS KUTATÁSI MÓDSZEREK (3.o)**
 - 1.1 A magyarországi nyelvjáráskutatás hagyományai (3.o)**
 - 1.2 Nyelvi tagolódás, a nyelv rétegzettsége (5o)**
 - 1.3 A magyar nyelvjárások osztályozása (6.o)**
 - 1.4 Szociolingvisztikai megközelítés (8.o)**
 - 1.5 Hol beszélnek szebben illetve csúnyábban? – az anyanyelvi beszélő megítéléséről (12.o)**
 - 1.6 Az ügynökvizsgálatról (17.o)**
- 2. A DEBRECENI NYELVJÁRÁS (20.o)**
 - 2.1 A debreceni nyelvjárás hangrendszerének jellegzetességei (21.o)**
 - 2.2 Alaktani sajátosságok (23.o)**
 - 2.3 Jelentésbeli eltérések (28.o)**
 - 2.4 Mondattani sajátosságok (28.o)**
- 3. EMPIRIA: ÜGYNÖKVIZSGÁLAT A DEBRECENI ÉS SZEGEDI FIATALOK KÖRÉBEN, A DEBRECENI NYELVJÁRÁS MEGÍTÉLÉSE (30.o)**
 - 3.1 A kutatás célja, oka (30.o)**
 - 3.2 Az adatfelvétel körülményei (30.o)**
 - 3.3 Hipotézis, kérdésfeltevés (31.o)**
 - 3.4 „A” kérdőív (32.o)**
 - 3.5 „B” kérdőív (34.o)**
 - B/1. kérdés (34.o)**
 - B/2. kérdés (40.o)**
 - B/3. kérdés (42.o)**
 - B/4. kérdés (44.o)**
 - B/5. kérdés (45.o)**
 - B/6. kérdés (50.o)**
 - B/7. kérdés (50.o)**
 - B/8. kérdés (51.o)**
 - 3.6 Összegzés (53.o)**
- 4. MELLÉKLETEK (54.o)**
- 5. FELHASZNÁLT IRODALOM (62.o)**

1. NYELVJÁRÁSOK ÉS KUTATÁSI MÓDSZEREK

1.1 A magyarországi nyelvjáráskutatás hagyományai: ¹

Dolgozatom első részében először is szeretnék áttekintést adni a hazai nyelvjáráskutatás történetéről és nagy vonalakban fölvezetni hogy milyen főbb munkák születtek hazánkban e témakörben.

A magyar nyelvjárások közötti különbségekről a XVI. századtól kezdve találunk feljegyzéseket. A népnyelv iránti érdeklődés azonban a XVIII.-XIX. századi nyelvújítás korában kezd felélénkülni. A tendencia végső soron vett célja az volt, hogy a nyelvújítók (később nyelvművelők) az alacsonyabban iskolázott paraszti réteg nyelvjárásával szemben a kipallérozott beszédet népszerűsítsék.

A XIX. század első felében működő Tudományos Gyűjtemény c. folyóirat palóc illetve göcseji nyelvjárásról szóló cikkek jelentek meg, majd a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából Vörösmarty Mihály 1838-ban kiadta az első magyar tájszótárt. 1872-től a XX. század elejéig a Magyar Nyelvőr a nyelvjárési adatközlés legfőbb fóruma, mely helyen laikusok is (többek közt Munkácsi Bernát, Horger Antal Beke Ödön és Csúry Bálint) publikáltak. A szótári anyaggyűjtés kiemelkedő munkája Szinnyei József Magyar Tájszótára, amely mintegy nyolcvanezer adatot foglal magába. A XX. század elején a Nyelvészeti Füzetek 75 kiadványában nyelvjárési tanulmányokat közölnek.

Az első világháború után a népiesség és a parasztság felé fordul a kutatók figyelme és elkezdődik a falukutató munka, melynek jeles képviselője a debreceni egyetemi tanár, Csúry Bálint, aki a Magyar Népnyelv c. évkönyvet indította. Ezt 1951-ben az évkönyvek palettáját egy másik kiadvány színesítette, a Magyar Nyelvjárások, ezek az évkönyvek a Magyar Nyelvőr-rel egyetemben kiválóan alkalmasak voltak nyelvjárési szövegek közlésére is. Debrecen egyébként élen járt a nyelvjáráskutatásban, itt alakult meg a Népnyelvkutató Intézet.

¹ A fejezethez felhasznált irodalom:

- KÁLMÁN BÉLA: *Nyelvjárásaink*. Bp., Tankönyvkiadó 1994.
- KISS JENŐ: *Társadalom és nyelvhasználat*. Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó. 1996.
- PENA VIN OLGA: *Nyelvjárás és köznyelv* (Nyelvművelő Füzetek)

1936-ban két nagy szótár jelent meg nyelvjárási szókincsünkről: Csúry Bálint Szamosháti Szótára és Wichmann György finn tudós moldvai csángó szótára. Ezeket a műveket több, a nyelvjárási szókincs szűkebb tárgykörét felölelő szójegyzék megjelenése is követte.

A XX. század 40-es éveitől a 60-as évekig két nagy átfogó munka szolgált a dialektológiai kutatások alapjául: a Magyar Nyelvjárások Atlasza és az Új Magyar Tájszótár. E két műnek nagy hatása volt a további kutatásokra, hiszen a nyelvatlaszi munkálatok során alakult ki az egységes hangjelölési rendszer, valamint ennek hatására indult meg a regionális köznyelviség vizsgálata, amellyel többek között Imre Samu, Szathmári István, G. Varga Györgyi, Balogh Lajos, Deme László, Kiss Jenő és Fülöp Lajos foglalkoztak. Jelentős még a Lőrincze Lajos és Benkő Loránd szerkesztette Magyar Nyelvjárási Bibliográfia.

A Magyar Nyelvjárások Atlasza elkészítése előtt Balassa József, Horger Antal és Laziczius Gyula magyar nyelvjárásokról írott, nagyobb dialektológiai rendszerezései álltak az érdeklődők rendelkezésére. De meg kell még említenünk az egyes nyelvjárási jelenségekről közölt írásokat is („jelenségtanulmányok”) és a történeti nyelvészet területén kutató Bárczi Géza, Benkő Loránd, Abaffy Erzsébet, Imre Samu, Papp László és Deme László nevét is.

A Magyar Nyelvjárások Atlaszához kapcsolódó adatgyűjtés során a kutatók a hangtani és alaktani jelenségeket, valamint a szóföldrajzi megoszlásukat vizsgálták. Bárczi Géza „A magyar nyelvatlasz munkamódszere” c. kötetében részletesen tájékoztatja az olvasót a nyelvatlasz elkészítésének folyamatáról. Az országos atlasz mellett történetek regionális hatókörű gyűjtések is.

A nyelvatlaszból és a tájszótárból nőtt ki két szintézisnek tekinthető monográfia. Egyik Imre Samu műve, „A mai magyar nyelvjárások rendszere”, amely a magyar nyelvterület 234 pontján vizsgálta a nyelvjárás fonémarendszerét illetve a fonémák realizálódásait. A másik B. Lőrinczy Éváié; „A magyar mássalhangzó-kapcsolódások rendszere és törvényszerűségei”. Ez a munka a nyelvjárási mássalhangzó-kapcsolódások mintegy 800 típusát mutatja be, ezeket összehasonlítja a köznyelvvvel és bemutatja gyakoriságukat, törvényszerűségeiket, rendszerüket. Ezeken kívül számos cikk (például B. Lőrinczy Évától és kassai Ilonától) és tanulmány jelent meg egy-egy település hangtani rendszeréről (Imre Samu: A felsőöri nyelvjárás, Kiss Jenő: A rábaközi Mihályi hang- és alaktana, Kriterion Kiadó kiadásában erdélyi nyelvjárási monográfiák) és egyes települések sajátos szókincséről (Kiss-Keresztes: Ormánysági Szótár, Bálint Sándor: Szegedi Szótár).

A mai, legújabb nyelvföldrajzi kutatások már egy új típusú nyelvatlaszt alkalmaznak, az úgynevezett kétdimenziós nyelvatlaszt, mely a nyelvészeket új következtetésre vezette. A kétdimenziós nyelvatlasz gyűjtésekor ugyanis két szociológiai változót vettek figyelembe. A nyelvi mintát egyrészt a faluban élő, idősebb, tősgyökeres, paraszti lakosoktól vették, másrészt a középkorosztályú, nem helyben dolgozó, azaz városokba ingázó munkásoktól. A vizsgálat célja az volt, hogy megállapítsák, kimutatható-e a hagyományos mellett egy új, kialakuló regionális nyelvi változat. A vizsgálat pozitív eredménnyel zárult.

1.2 Nyelvi tagolódás, a nyelv rétegzettsége: ²

Sokan, sokféleképpen kísérelték meg rendszerbe foglalni a magyar nyelvváltozatokat. Dolgozatomban ezekből most csak néhány felosztást emelnék ki.

Az egyik Sebestyén Árpád szociolingvisztikai megközelítése, mely Bárczi Géza, Benkő Loránd és Hajdú Mihály elképzeléseit ötvözi. E felfogás szerint a magyar nyelvet, mint nyelvváltozatok összességét három típusra, a normatív, területi és társadalmi nyelvváltozatokra oszthatjuk fel. A normatív nyelvváltozat eszményi kategória, melynek elsajátítása attól függ, hogy kinek mennyi lehetősége van a társadalom szocializáló rendszerében rész venni. A normatív nyelvváltozatok csoportjába az irodalmi és a köznyelv értendő, ezek változataival együtt, így például az irodalmi nyelv, szépirodalmi nyelv, pódiumnyelv, katedranyelv, regionális köznyelv. A területi nyelvváltozatok is társadalmilag meghatározott populációkhoz köthetők, Sebestyén szerint. A területi nyelvváltozatokat összefoglalóan népnyelv megnevezéssel illeti, ezt nyelvjárástípusokra és nyelvjárásokra

² A fejezethez felhasznált szakirodalom:

KÁLMÁN BÉLA: *Nyelvjárásaink*. Bp., Tankönyvkiadó 1994.

SEBESTYÉN ÁRPÁD: A nyelv rétegződéséről, a szociolingvisztikai szemléletmódról. In: Kiss Jenő (szerk.) *Nyelvjárási tanulmányok*. 42-48. o.

DEME LÁSZLÓ: In: Kiss Jenő (szerk.): *A Magyar Nyelv Rétegződése: A Magyar Nyelvészek IV. Nemzetközi Kongresszusának előadásai*.

KOVALOVSKY MIKLÓS: In: Kiss Jenő (szerk.): *A Magyar Nyelv Rétegződése: A Magyar Nyelvészek IV. Nemzetközi Kongresszusának előadásai*.

osztja. A társadalmi nyelvváltozatok alatt pedig például a szaknyelveket, hobbinyelveket, argót érti.

Véleményem szerint Sebestyén Árpád felosztása nem azonos szempontrendszer követ, bár mindhárom kategóriát megpróbálja társadalmi, szociológiai bázisra visszavezetni, a normatív nyelvváltozatok esetében a normát, míg a területi és társadalmi nyelvváltozatok esetében az eltérést veszi rendszerezésének alapjául.

Egy másik megközelítés Kálmán Béláé, aki szintén három változatot különböztet meg. Az első típusba sorolja a normatívnak tekintett nemzeti nyelvet, melynek írott változata az irodalmi nyelv. A második alatt a köznyelvet érti, amely a nemzeti nyelv beszélt változata, ezt elképzelése szerint a műveltebb emberek használják. Harmadik típus a népnyelv, mely vízszintesen és függőlegesen, azaz területileg és társadalmilag is rétegződik; nyelvjárásokra és csoportnyelvekre.

Deme László a nemzeti irodalmi nyelv egyik változatoként tartja számon a köznyelvet. A magyar nemzeti nyelv fő formájának az irodalmi nyelvet tartja. Emellett leírja a területi rétegzettségéből adódó nyelvjárásokat, illetve a foglalkozási különbségekből adódó szaknyelveket, a társadalmi csoportra jellemző zsargon és tolvajnyelvet. Az irodalmi nyelv és a szaknyelvek kivételével a többi nyelvváltozatot a társadalmi és műveltségi fejlődés alacsonyabb fokán megrekedt változatoknak tekinti.

Kovalovszky Miklós két nagy kategóriát különböztet meg. A beszélt nyelvek kategóriáját (ide sorolja az utca nyelvét, a művelt köznyelvet, a társalgási nyelvet és a szónoki vagy előadói nyelvhasználatot), illetve az írott nyelvek kategóriáját, amelyet háromféle szempont szerint is feloszt: a stilisztikai értékek szempontjából, a földrajzi-területi megoszlás szempontjából és a társadalmi rétegzettség szempontjából.

Láthatjuk tehát, mennyi elképzelés született a nyelvváltozatok kategorizálásáról. A nyelvészek azonban végső soron megegyeznek abban, hogy a nyelvváltozatokat normatív, területi és társadalmi szempontból lehet osztályozni.

1.3 A magyar nyelvjárások osztályozása:

1. Versegly Ferenc volt az első, aki a nyelvjárásokat osztályozta. Három fő dialektust különböztetett meg: a tiszait, az erdélyit és a dunait. Ez a felosztás igen régi keletű és egy-egy természeti, földrajzi területhez köthető.

2. Pálóczy Horváth Ádám, Pápay Sámuel és Szücs József voltak a következők a nyelvváltozatok területi felosztásának történetében. Ezekben a osztályozásokban a hagyományos nagytáji rendszer tovább tagolódik és új egységekkel egészül ki. Mindazonáltal érdekes, hogy Pálóczy Horváth fönntartja a nagy egységből kiinduló rendszert is és megítélés valamint irodalmi felhasználhatóság tekintetében az egyiket kevésbé értékesnek tartja. Elképzelése szerint Magyarországnak két fő dialektusa van; az egyik a dunai, a másik a tiszai, az erdélyit is beleértve. A dunait a tiszai nyelvjárásnál nyersebbnek, durvábbnak, keményebbnek, a tiszait pedig lágyabbnak, csinosabbnak és az írói nyelvre alkalmasabbnak ítélte. A lágyabb, tiszai dialektus kisebb tartományai közül pedig kiemeli a debreceni nyelvváltozatot. Láthatjuk tehát, hogy Pálóczy Horváth Ádám korában a debreceni nyelvjárásnak igen kedvező és társadalmilag, műveltségileg elismert volt a megítélése.

3. Simonyi Zsigmond, Király, Szinnyi művei abban egyeznek hasonlóak, hogy terminológiájuk előremutat és egy lazább felosztást követnek; nem a terület szerinti felosztást veszik alapul, hanem a nyelvjárások hangj jellemzőit, így a nyelvváltozatokat számos apróbb változatra különítik el (például „felső-tiszai”, „pápa vidéke”). Simonyi Zsigmond a nyelvjárásokat aszerint osztja csoportokba, hogy beszélői megkülönböztetik-e az e és é hangok realizációit.

4. Balassa József szerint sem a Dunát, sem a Tiszát nem tekinthetjük nyelvjárásaink közötti választóvonalnak. Az osztályozás alapjául ugyanis csakis a nyelvjárások jellemző sajátosságait vehetjük. Balassa eszerint a magyar nyelvterületet nyolc fő nyelvjárásra osztja fel, mégpedig nyugati, dunántúli, alföldi, duna-tiszai, északkeleti, királyhágón túli, északnyugati és székely nyelvjárássterületekre. Ezeken a nagy egységeken belül pedig olyan megjelöléseket használ, mint például a középső palóc nyelvjárássterület, nyugati palócos nyelvjárásvidék és egyéb alkalmi megnevezéseket is.

5. Lazicius Gyula, Horger Antal, Kálmán Béla, Imre Samu további új szempontokat, módszereket és anyagot vonultat fel a nyelvjárás határterületek meghatározásához. Lazicius fonológiai alapon osztályoz, kilenc nyelvjárássterületet különít el az egyes nyelvjárások magánhangzórendszerének vizsgálata alapján. Olyan megnevezéseket alkalmaz, mint például az „e-ző és í-ző”).

6. Deme László szintén hangtani alapon, a nyílt, zárt, labiális, illabiális, hosszú, rövid stb. tendenciák alapján jellemzi a nyelvjárásokat.

1.4 Szociolingvisztikai megközelítés: ³

Hadd kezdjem egy nyelvészeink által is gyakran idézett mondattal, amelyet Kölcsey Ferenc mondott: „A nyelv annál tökéletesebb s elkészültebb, minél több mértékével bír a sokszínűségnek.” De vajon mennyire élünk nyelvünknek eme sokszínűségével és a sokszínűség adta lehetőségekkel? Mit tekintünk standardnak illetve normának és milyen a viszonyunk a normától távolabb eső nyelvváltozatokhoz?

Egyes elképzelések szerint kétféle beszédnormát kell megkülönböztetni. Az egyik a magas kultúra normája, amelyet a nemzet szellemi, művészi tevékenységeinek összességében használunk. Ennek árnyaltságát nem kifogásolhatjuk, azonban a társadalmi élet, a mindennapi kultúra, a köznyelv normáját igen.

Több felmérésből is az derült ki, az emberek jelentős része az árnyaltabb, színes beszédmodot a tájnyelvi beszélőkhöz és az idősebb korosztályhoz kötik. Ehhez a beszédmódhoz még a kedvesség, melegszívűség megítélése is társul. Az így nyilatkozó az emberek úgy gondolják, hogy mai, felgyorsult világunkban már nem figyelünk beszédmódunkra, nyelvi kultúránkra, tehát arra, hogy választékosan fejezzük ki magunkat. Másokban viszont negatív felhanggal csapódik le a nyelvjárási beszédmód. Ezek az emberek hacsak tudat alatt is, de alacsonyabb képesítésűnek, alacsonyan iskolázottnak, gyengébb intelligenciájúnak bélyegzik a dialektusban beszélőt, ez a nyelvi stigmatizáció jelensége.

Terestyéni Tamás végzett egy kutatást, miszerint a megkérdezettek 43%-ának véleménye szerint Budapesten, 36% szerint pedig faluhelyen beszélnek szebben az emberek. 21% vélte úgy, hogy nincs különbség a budapesti és a falun lakók beszéde között, ám 90% érezte úgy, hogy a társadalom eltérő rétegeiből származó emberek beszéde között jelentős különbségek vannak. Eszerint az eltérő nyelvhasználatok mögött társadalmi különbségeket véltek felfedezni a megkérdezettek. A felmérésből több tanulság is levonható. Egyrészt az, hogy a megkérdezettek egy jelentős hányada úgy látja, hogy nyelvi kultúránk veszített értékéből, így a tájnyelvi beszédmodot árnyaltabbnak, kifejezőbbnek, gazdagabbnak látják. Ezek a megkérdezettek magasabb iskolázottsággal rendelkező, többnyire városban élő emberek voltak. Az alacsonyabban iskolázott, többnyire nem városi emberek pedig a saját, tájnyelvi nyelvhasználatuktól eltérő mintát tekintik normának. A szép beszéd ismervei közé

³ A fejezethez felhasznált irodalom:

- KISS JENŐ: *Társadalom és nyelvhasználat*. Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó. 1996.

tartozott még az illedelmesség és az érthetőség is. Kiderült, hogy minél alacsonyabban az iskolázott és minél idősebb a megkérdezett, annál fontosabbnak tartja, hogy a beszéd ne sértse az emberi méltóságot.

A nyelvi szocializáció: A beszédmód megítéléséért nagymértékben a nyelvi szocializáció felelős, azaz az a környezet, amelyben szocializálódtunk, meghatározza nyelvi viselkedésmódunkat. A nyelvi szocializáció egy adott közösség nyelvhasználati szabályainak és azok használatának elsajátítását jelenti. A nyelv elsajátításával azonban nem csak egy kommunikációs rendszernek, hanem egy kulturális tudáshalmaznak is részesei leszünk, ezáltal kulturális normákra is szert teszünk. A nyelvi szocializációt a mindenkori társadalmi környezet határozza meg, ez is, akárcsak a társadalmi szocializáció, különböző fázisban megy végbe. Az elsődleges szocializáció kisgyermekkorban játszódik, helyszíne a szűkebb környezet, a család. A gyermek a szülőkkel azonosulva utánozza a szokásaikat, viselkedésüket és beszédmódjukat. A másodlagos szocializáció a kortársak körében, az iskolában történik, a kortársaikra ugyanis szívesebben hasonlítanak a gyermekek, mint az idősebbekre. A harmadlagos szocializáció a felnőttkor és a munkavállalás időszakára esik. A társadalomnak a felnőttekkel szemben támasztott nyelvi elvárásai a legnagyobbak.

Az életkori különbségekből adódóan a beszélők között előfordulhatnak életkorpreferenciális nyelvhasználati különbségek. Nézzünk néhány példát arra, hogy miben különbözhet a fiatalabb és az idősebb korosztály beszédmódja. A nyelvi neologizmusok inkább a fiatalok, míg az archaizmusok többnyire az idősebbek nyelvhasználatára jellemző. Az állandósult szókapcsolatok, közmondások, szólások is az idősebbek nyelvezetében fordulnak elő többször. A felnőttek általában választékosabban fejezik ki magukat és a tiszteletadási formákat is gyakrabban használják, mint a fiatalok. Mind a fiatalok, mind az idősek nyelvhasználatára jellemző a nem köznyelvi formák gyakori előfordulása, míg az aktív felnőttek a társadalmi elvárások hatására inkább a presztízsváltozatok alkalmazását részesítik előnyben. A városi fiatalság szívesen használ stigmatizált változatokat, mivel ezek variánsok a közösséggel való azonosulást fejezik ki, ezért a közösség tagjai számára rejtett presztízzsel rendelkeznek. Egyes kutatási eredmények pedig azt bizonyítják, hogy az idősebbek toleránsabbak a regionális nyelvhasználattal szemben, mint a fiatalok. Ennek oka valószínűleg az lehet, hogy az idősebbek több stílusváltozatot ismernek, mint a fiatalok.

A tolerancia mértékét nagymértékben meghatározza a beszélők nyelvi attitűdje. A nyelvi attitűd az embereknek a nyelvváltozatokkal, nyelvi jelenségekkel szembeni beállítódottságát, hozzájuk való viszonyát, értékelő viselkedését jelenti. A nyelvi attitűdöt a nyelvi hagyomány, valamint az egyént érő társadalmi és presztízshatások, nyelvvel

kapcsolatos hiedelmei, ismeretei, műveltsége és a környezetében élők szokásai, véleménye formálják. A nyelvi hagyomány átadásának legfőbb színtere (az egyház, az iskola mellett) a család. A nyelvészek megkülönböztetnek külön úgynevezett családi nyelvet, amely az adott családra jellemző, ezen belül használt speciális nyelvmódozat. A nyelvi attitűd jelenti a nyelvi viselkedésre, egy konkrét nyelvi jelenségre adott reagálásra való hajlamot. A nyelvi attitűdnek több összetevője van, a megismerő (kognitív), az értékelő (evaluatív) és az akarati összetevő. Így tehát az attitűdhez érzelmi értékek is kapcsolódnak. Amennyibe ez negatív, kialakul az előítélet. Mivel a nyelvi attitűd társadalmi eredetű, a nyelvet a beszélő társadalmi hátterére és személyiségére utaló információnak vesszük, tehát az attitűdjeink alapján hajlamosak vagyunk sztereotípiákat is fölállítani. Egy-egy beigazolódott sztereotípiák pedig annak megerősítéseként szolgálnak, ezáltal a tévhitek erősödhetnek (például az, hogy aki tájszólásban beszél, az műveletlen).

A nyelvi hátrány és a nyelvi hátrányos helyzet: A hátrányos helyzet azt jelenti, hogy a társadalomban való érvényesülés terén esélyegyenlőtlenség mutatkozik valakinek a kárára. Az azonban, hogy ki mennyire van előnyös vagy hátrányos helyzetben, ez mindig a konkrét helyzet függvénye. A hátrányos nyelvi helyzet pedig úgy értelmezhető, hogy adott beszédhelyzetben a beszélő számára nem áll rendelkezésre az nyelvhasználati eszközök (elemek, szabályok, készségek) azon a fokon, amely hatékonytá tenné a kommunikációt. Eszerint hátrányban van például a románul nem tudó magyar Romániában, vagy az egy nyelvet beszélő a kétnyelvűvel szemben, ha a két nyelv ismerete megkívántatik, vagy a palóc nyelvjárást beszélő Debrecenben.

A nyelvészek arra a következtetésre jutottak, hogy a nyelvi hátrányos helyzet összefügg a társadalmi helyzettel és az iskolázottság mértékével. Ezzel a kérdéssel Basil Bernstein foglalkozott, (Bernstein-hipotézis), és ő vezette be a korlátozott, valamint a kidolgozott nyelvi kód fogalmát. A fizikai dolgozók gyermekei ugyanis, akik korlátozott nyelvi kódúak voltak, nem értek el olyan eredményeket az iskolában, mint az értelmiségi szülők kidolgozott nyelvi kódú gyermekei. Bernstein szerint a rétegspecifikus nyelvhasználat esélyegyenlőtlenséget közvetít, így a nyelvhasználat szociokulturálisan meghatározott jelenség.

Bernstein szerint a kidolgozott nyelvi kód jellemzői a következők: komplex mondatszerkezetek, teljes mondatok, gyakori kötőszóhasználat, passzív szerkezetek előnyben részesítése, kevés személyes névmás fordul elő, több hely- és időhatározói prepozíció, több melléknév és több szokatlan melléknév, gyakoribbak a komplex igei bővítmények, tárgyi

bővítmények, több beszédszünet, változatos szókincs. A korlátozott nyelvi kódra pedig ezek ellenkezője jellemző.

A nyelvjárás és a nyelvi hátrányos helyzet: A köznyelvet, standardot beszélőkkel szemben a nyelvjárású beszélők is hátrányos helyzetben vannak. Azonban nem a nyelvjárású beszélők miatt jönnek létre kommunikációs zavarok, hiszen a nyelvjárású beszélő érti a köznyelvet, hanem a köznyelvi beszélő számára nem érthető regionalizmusok miatt. A hátrányos helyzet ezeknek a táji kifejezéseknek és hangtani realizálódásoknak a megbélyegzéséből fakad. Ez a jelenség a stigmatizáció. A köznyelvi beszélő ugyanis a nyelvjárású beszédet az alacsony iskolázottság, műveletlenség, elmaradottság, gyengébb képesség, alacsonyabb intelligencia jeleként értékeli, ezáltal alulértékelve a nyelvjárású beszélőt is. Ezzel a negatív megítéléssel legelőször az iskolában találkoznak a dialektusban beszélő gyerekek és itt jelent számukra legnagyobb hátrányt. Egyáltalán nem zökkenőmentes feladat megtanítani a nyelvjárású beszélőt egy új kód, a köznyelv használatára és tudatosítani, hogy milyen beszédhelyzetekben melyik változatot alkalmazza. Ha pedagógus nem tudja megfelelően kezelni a helyzetet, például kifigurázza vagy megpróbálja kiirtani a normától való eltéréseket, csak ronthat a gyermek szocializációs esélyein, hiszen kifejezésbeli gátlásokkal küszködő felnőtté neveli valamint a későbbiekben konfliktusba kerül saját kulturális hátterével is. Nem a tájnyelvet kell megszüntetni, üldözni, hanem megtanítani a gyereket a normára és a kódváltás képességére.

Ma a kutatók úgy látják, hogy a nyelvi hátrányos helyzetnek kétféle típusa van. Az egyik a Bernstein-féle korlátozott kódhoz köthető. Ha a gyerek a családban csak ezt sajátítja el, később az iskolában hátrányban lesz a kibővített kódot elsajátító társaival szemben. A másik nyelvi hátrányos helyzet a nyelvjárású beszédmódból adódik, ugyanis az iskola a standard nyelvet tanítja, amely eltér az otthon elsajátítottól. Iskoláskorra ugyanis a gyermek későbbi szókészletének már jelentős hányadával rendelkezik. A gyermek a család közvetítő szerepe által válik társadalmi lénné, itt érik őt a legmeghatározóbb nyelvi hatások. A beiskolázás révén azonban a megszokott nyelvi helyzetből való kilépés konfliktushelyzettel járhat. A gyermek nyelve ugyanis a köznyelvtől eltérő nyelvjárású elemeket tartalmaz. Európai példák is mutatják, hogy dialektusban beszélő gyermeket ezért az iskolában nem szabad megróni, hiszen ez nyelvi és kulturális zavart okoz személyiségének fejlődésében. A későbbiekben ugyanis szégyelli fogja közvetlen családi környezetét és beszédkészsége is károkat szenved felnőttkorára.

Láthattuk, hogy az iskolának van vagy lenne a legnagyobb szerepe a gyermek szociolingvisztikai nevelésében. A szociolingvisztikai ismeretek tananyagba való beépülését

egyfajta szemléletmódként értelmezhetjük. A nyelvi hátrányos helyzettel való foglalkozás a társadalom érdeke is, és az iskola feladata. A nyelvjárások előtérbe helyezésével, értékeinek megismertetésével hozzá kell szoktatnia a nem dialektusban beszélő gyermekeket a nyelvi sokszínűséghez és megtanítani annak használatát. A hangtan tanításakor például felhívni a figyelmet a különböző ejtési változatokra és tudatosítani azoknak társadalmi életben elfoglalt helyét, anélkül, hogy hátrányos helyzetben tüntetnénk fel őket. Ugyanígy a hiperkorrekt formákat és a szószerkezetek lehetséges szinonimáit is célszerű lenne ismertetni a tanulókkal. A nyelvjárási beszélőt pedig a norma megtanítása mellett arra is meg kell tanítani, hogy hogyan őrizheti meg beszédének nyelvjárási színezetét. Ki kell alakítani a gyermekben azt a készséget, hogy fel tudja ismerni, hogy milyen helyzetben milyen nyelvi kódot használjon. Ezt a képességet nevezzük nyelvi diglossziának. Az, hogy mindig az adott kommunikációs helyzethez igazítva megfelelően tudjuk a beszédmódjainkat, mint variánsokat kombinálni, ki kell, hogy terjedjen egész nyelvhasználati szabályrendszerünkre, ez biztosítja nyelvi alkotóképességünk működését. Ezt hívjuk kommunikatív kompetenciának (Dell Hymes).

1.5 Hol beszélnek szebben illetve csúnyábban? – az anyanyelvi beszélő megítéléséről: ⁴

Hazánkban élő (anya)nyelvjárásokról illetve azok megítéléséről többen és különböző időkben folytattak felméréseket illetve tanulmányokat. Kezdetben a kutatók még nem alkalmazták az ügynökmódszert, hanem direkter módszerrel keresték a választ arra, hogy a beszélők hogyan vélekednek saját nyelvükről, nyelvjárásukról, illetve más területek nyelvjárásairól. A megkérdezetteknek arra a kérdésre kellett válaszolniuk, hogy szerintük a magyarlakta területeken hol beszélnek szépen illetve csúnyán. A vizsgálatok során kiderült, hogy a megkérdezettek elsősorban a szubjektív benyomásokat és a hangzásbeliséget vették alapul. Ezek közül a kutatások közül csak néhányat emelek ki.

⁴ Felhasznált szakirodalom a fejezethez:

- IMRE SAMU: Hol beszélnek legszebben magyarul? *Magyar Nyelvőr* 1963/3. 279-283.o.
- KONTRA MIKLÓS: Hol beszélnek legszebben és legcsúnyábban magyarul? *Magyar Nyelv* 1997/2. XCIII.(évf.) 224-232. o.
- TERESTYÉNI TAMÁS: *Az anyanyelvi kommunikációs kultúra néhány jellegzetessége Magyarországon*. Bp., Tömegkommunikációs Kutatóközpont 1987/4. (XIX.évf.)

1. Viszonylag korai kutatás az IMRE SAMUÉ, amelyet 1963-ban, úgynevezett „kizárásos módszer”-rel végzett. A módszer lényege, hogy negatív módon közelíti meg a kérdést, azaz a nyelvjárások között egyfajta „szépségversenyt” indít, amelyben a bennmaradásért folyik a küzdelem. A kieséshez viszont elég egyetlen negatív vélemény, hibapont.

Általános érvényű megfigyelés, hogy a tetszési index azt az alapelvet követi, miszerint a szép fogalma megegyezik a helyes fogalmával, vagyis a köznyelvi normában elfogadottal és a magyar betűrendszerrel leírhatóval. Tehát a szép beszéd elsősorban a kiejtésre, a beszéd fonetikai síkjára vonatkozik. Ennek normája, eszményképe pedig nem a beszélt köznyelv, hanem a „helyesírás által szabályozott írott nyelv, a szó szoros értelmében, egészen a betűejtésig” (Imre Samu 1963: 279.). Ezek alapján a nyelvileg helyes és a nyelvileg szép fogalma nem válik külön a nyelvhasználók szemében. Továbbá csaknem senki sem tartja szépnek a pesti beszédet, ennek oka valószínűleg az lehet, hogy a faluról Pestre elszármazott diákok visszatérve igyekeznek megszabadulni a hazai nyelvjárástól, és ez ellenérzést kelt a falusiak között. A saját nyelvjárásukkal szemben a beszélők elfogultak, tehát azt sokkal szebbnek és íráshoz közelebbnek vélik, mint más nyelvjárást beszélők.

Mivel Imre Samu a vizsgálatot a Magyar Nyelvtasz gyűjtései közben végezte, így az alanyai szinte kizárólag vidéki parasztemberek voltak. Imre vizsgálati szempontok közül maga is megmaradt a hangtani sajátosságok elemzésénél, de azt nem az írásképhez, hanem a köznyelvi beszélt normához hasonlította.

A versenyből kiestek, azaz csúnyának ítéltettek a következő nyelvjárási jellemzők és területek: 1. az országszerte gyakran előforduló *í*-zés, amelyet „durva” illetve „parasztos” jelzőkkel illettek, 2. az északi területeken előforduló palócos, illabiálisabb ejtése a köznyelvi *a*-nak (*ǎ*) és labiálisabb ejtése az *á*-nak (*ā*), amelyeket a beszélők idegennek érzektek, 3. a Tiszántúlra jellemző nyújtás, ami a likvidák és a záródó típusú kettőshangzók (*óu*, *őü*, *éi*) révén jött létre és így a köznyelvi normával ellentétben áll, 4. a *-gy*-zés, *-ty*-zés, *-l*-ezés is nemkívánatos jelenségnek minősül a közvélemény szemében (*borgyu*, *aptyát*, *tanulla*), 5. az *e* : *ë* fonémaellentétet nem minden megkérdezett ismerte fel, de általában helytelennek vélték, azzal indokolva, hogy a magyar írásrendszerben nincsen megfelelője az *ë* hang jelölésének. 6. A Balaton környéki és Veszprém megyei nyílt *e*-zés sem kedvelt a hangzás szempontjából (*szākārāt*, *āmbër*) 7. Megoszlanak a vélemények a Szeged környéki *-ö*-zésről, a nem *-ö*-ző nyelvjárásúak között. Egyesek csúnyának vélik, mivel nem normakövető nyelvjárás (a norma nem támogatja), mások viszont kifejezetten szépnek tartják. 8. Az *uò*, *üö*, *ié* - típusú, nyitódó

kettőshangzókat és a felső nyelvállású hosszú magánhangzók rövidített ejtését (*úr, üir, viz*) nem véleményezték túl pozitívan, mivel egyhangúbbá teszi a nyelvet.

A verseny nyertese mindezek alapján a sárospataki és a Sárospatak környékén beszélt nyelvjárás lett, melynek jellemvonásai megfeleltethetők az eszményi norma jellemzőinek. A második helyen a budapestiek beszéde áll. A város ugyanis az odaszármazottak révén olvasztótégelye lett a vidéki és a köznyelvi beszéd sajátosságainak, így tehát közelít a normához. A harmadik helyet a normától távolabb álló Budapest környékiek beszéde foglalja el.

Imre a tanulmánya végén egy új alternatívát javasol a szép beszéd elemzési szempontjainak számbavételekor. Szerinte meg kellene különböztetni a köznyelvi norma felé törekvő nyelvideál mellett egy szép hangzást előnyben részesítő normaképzetet.

2. TERESTYÉNI TAMÁS az 1983-84.-ben készített felmérését *Az anyanyelvi kommunikációs kultúra néhány jellegzetessége Magyarországon* címmel 1987.-ben tette közzé. Tanulmányában arról számol be, hogy három irányban folytattak vizsgálatokat a felmérés során.

Elsősorban arra voltak kíváncsiak, hogy a felnőtt magyar lakosság milyen arányban vesz részt a nem tömegkommunikációs jellegű, hétköznapi interakciós formákban. Mivel ez a témakör nem tartozik szorosabban a vizsgált témánkhoz, ezért nem részletezem az eredményt. Azonban Terestyéni vizsgálatában kitért arra is, hogy miképpen értékelik egymás verbális megnyilatkozásait a különböző embercsoportok. Ezek a vélemények és attitűdök sokkal inkább foglalkoztatnak most bennünket.

A vizsgálat alapján látni fogjuk, hogy vannak mérvadó és kevésbé mérvadó tényezők. Ennek értelmében leginkább a lakóhely, de főképp az iskolázottság befolyásolja az eredményeket. A hallgatók nemének megoszlása például kevésbé releváns faktoriális egy beszédmód megítélésekor.

Lássuk tehát, milyen válaszok születtek a kérdéseinkre. Megtudhatjuk például, hogy hogyan vélekednek az emberek a nyelvi kultúra változásáról. A felmérés szerint minél nagyvárosiasabb jellegű településen lakik valaki, annál inkább jellemző lesz rá az a felfogás, hogy az emberek régebben szebben beszéltek, míg a kisebb települések felé közelítve általánossá válik az a vélemény, hogy az embereknek manapság szebb a beszéde. Iskolázottság tekintetében is eltérések mutatkoznak: A magasabb iskolázottságúak a régi beszédet vélik szebbnek, és ezt a tendenciáért a legtöbben a fiatalok nyelvrontó tevékenységét, valamint a felgyorsult élettempót és a hanyag beszédkultúrát teszik felelőssé. Ezzel ellentétben az alacsonyabban iskolázottak szerint a mai beszéd szebb. Ők azzal

indokolják véleményüket, hogy ma magasabb az általános műveltség, mint régebben. Sokan a televízióknak is nagy szerepét látják ebben az általános és nyelvi fejlődésben.

Arra a kérdésre, hogy hol is beszélnek szebben, sok helyről, sokféle választ kaptak. A vizsgált közeg 43%-a gondolja úgy, hogy Budapesten, 36%-a szerint pedig faluhelyen beszélnek szebben az emberek. 21% nem érzett különbséget a budapesti és vidéki nyelvezet között. A nők nagyobb arányban tartották szebbnek a budapesti beszédet, míg a férfiak tetszését többnyire a faluhelyi nyerte el. Ezek szerint a budapestieknek jórészt a vidékiek beszéde tetszik jobban, míg a vidékiek a budapesti lakosok nyelvhasználatát tartják szebbnek, annak ellenére, hogy kevesebben észleltek valamiféle különbséget a kétféle nyelvváltozat között.

Az iskolázottság is hasonlóan egyöntetű véleményeket mutat: „Minél alacsonyabb az iskolázottság, annál erősebb az a vélemény, hogy Budapesten beszélnek szebben az emberek, és fordítva: minél magasabb a képezettség, annál dominánsabb az a nézet, hogy faluhelyen szebb a nyelvhasználat.” (Terestyéni 1987:45.o) Ezek alapján a következő konklúziókat vonhatjuk le a beszélők attitűdjeiről: két jellegzetes attitűdöt különíthetünk el a vélemények alapján. Az egyik a művelt, magasan iskolázott, nagyvárosi ember sajátja, miszerint nyelvi kultúránk az idők során veszített hagyományos értékeiből. Ezeket az értékeket a vidéki beszélők ízes nyelvhasználatában véli felfedezni és ezért fordul érdeklődéssel feléje. A másik attitűd a vidéki, kevésbé iskolázott ember hozzáállása. Ők a kulturális felemelkedés és művelt beszéd példájaként tekintenek a stigmatizált nyelvi elemektől mentes köznyelvi formára.

Arra a kérdésre, hogy kik beszélnek másképpen, a megkérdezettek 44%-a adott társadalmi státusz- és presztízsbeli különbségekre utaló választ, 31%-a említette a lakóhelyből fakadó különbségeket, 23%-a az iskolázottságban látta az eltérést, 22 az életkori különbségeket hozta fel példának, míg tisztán nyelvi különbségekre 12%-uk hivatkozott. Az válaszadók körében az iskolázottság emelkedésével arányosan növekedett azok aránya, akik egyre több különbséget éreznek a használt nyelvváltozatok között.

A szép beszéd jegyei illetve a legkevésbé kedvelt nyelvhasználat jellemzői: Arról, hogy milyen is a szép beszéd, nem született egységes vélemény. A legtöbbek által szépnek ítélt beszéd ismérvei azonban leginkább az érthető, magyaros, művelt, tertészetes, illedelmes, udvarias jelzőkben foglalható össze. Abban azonban, hogy mit utasítanak el leginkább, általában megegyezett az emberek véleménye. 55%-uk osztozott abban a véleményben, hogy a nyelvi durvaság a legnemkívánatosabb jegye a csúnya beszédnek. Ezenkívül igen magas helyezést értek el a negatív toplistán a tájszólás, nagyképűség, idegen szavak, fiatalok beszédje és a nehezen érthető kifejezések.

Készült egy faktoranalízis is arról, hogy a megkérdezettek miképpen vélekednek a nyelvhasználatról. A hét véleményezendő kérdéspár közül hatban erősen megoszlottak a vélemények. „Abban azonban nagy egyetértés mutatkozott, hogy a kevésbé kidolgozott, kevésbé nyelvi-kommunikációs képességekkel rendelkező embereket sem lehet a magyar kultúrából, magyar nyelvközösségből kirekeszteni. A véleményeket ismét elsősorban az iskolázottság, kisebb mértékben pedig az életkor befolyásolta.” (Terestyéni 1987 : 61) A kérdéspárok mentén három faktor rajzolódott ki. Az első, „a publikus beszéd közérthetősége” alapján megállapíthatjuk, hogy „többségben vannak azok, akik elutasítják a bonyolultabb, nehezebben érthető szerkezeteknek, az idegen szavaknak és szakkifejezéseknek a használatát”. A második, „a nyelvhasználat szociokulturális vetülete” alapján arra a következtetésre jutunk, hogy „többségben vannak azok, akik kétségbe vonják a nyelv és a társadalmi helyzet szoros és közvetlen összefüggését és a nyelvhasználat alapján történő kulturális kirekesztés jogosságát”. A harmadik, „a forma és tartalom viszonya” elnevezésű faktor pedig arról ad számot, hogy „többségben vannak azok, akik csak a tartalmat tartják lényegesnek, és a nyelvi formát, különösen, ha még bonyolult is, csak szükséges rossznak tekintik”. (Terestyéni 1987: 63, 65) Ez alapján azt mondhatjuk, hogy a megkérdezettek nyelvhasználatról való gondolkodása az egyszerűségekre való hajlamot és a nyelvi stigmatizálás elleni harcot tükrözi.

A harmadik kutatási irány adatgyűjtéssel foglalkozott. Olyan nyelvi és helyesírási változatokat igyekezett feltárni, amelyek a köz által helytelennek minősített, de gyakran használt nyelvi megnyilvánulások voltak.

3. KONTRA MIKLÓS tanulmánya első részében összefoglalja a korábbi kutatások eredményeit, különös tekintettel Terestyéni és Imre Samu munkájára. Ezután néhány sajtóban elhangzott vélemény hoz fel példának, amelyekből kiderül, hogy a parlamenti képviselők következetlenül használják a magyar nyelvet, továbbá eleinte kifogásolták a nyelvjárás nagyközönség előtt történő használatát, most viszont egyre inkább kívánatosá válik. A következőkben egy általa készített, 1988-as vizsgálatról beszél, amelyben arra kereste a választ, hogy hol beszélnek legszebben és legcsúnyábban az emberek szerint. Ehhez Balogh Lajos egy térképet készített, amely Imre Samu és Kálmán Béla felosztása alapján készült, az új rendszer a kétfajta felosztást ötvözi. Kontra Miklós hat nyelvjárás-területet különböztet meg: Nyugati, Dunántúli, Déli vagy ö-ző, Palóc, Északkeleti, és Tiszai nyelvjárástípusok, ezekbe 76 települést sorolt be. Ezután minden táj lakosait megkérdezte arról, hogy melyek azok a városok ahol szerintük legszebben illetve legcsúnyábban beszélnek. Nézzük, milyen eredményre jutott Kontra. Kontra kétfajta módszerrel dolgozott, amelyekről tanulmánya

végén részletesebben értekeznek. A két eltérő módszer használata miatt a legszebbnek ítélt nyelvjárásokat tekintve különböző eredményeket kapunk. Egyik módszer s nyelvjárásilag jól meghatározott adatközlők véleményét veszi csak figyelembe, a másik módszer pedig az összes adatközlőt, azaz a teljes mintát. A két módszer eredménye a legcsúnyábbnak ítélt nyelvjárások esetében megegyező képet mutat: legcsúnyábbnak a Nógrád vidéki nyelvjárást ítélték, ezt követi Szabolcs, Észak – Magyarország, Vas, Bács – Kiskun és Szeged térsége. A legszebbnek vélt nyelvjárások esetében azonban némi eltérést mutat. A nyelvjárásilag definiált adatközlők szerinti első helyen Budapest áll, ezt Pest megye, Borsod megye, Szeged, Bács – Kiskun és Heves megye követi. A teljes minta szerint ugyancsak Budapest áll az első helyen, második legszebbnek azonban a Szegeden lakók beszédét tartják, ezt Pest megye, Bács – Kiskun, Szabolcs és Borsod követi. A főváros adatközlőinek véleménye szerint a legszebbnek ítélt nyelvváltozatot Baranyában beszélik, második helyen a budapestiek beszéde áll, ezt Szeged követi. A legcsúnyábbnak ítélt nyelvváltozatnak a szabolcsit tartották, ezután sorrendben Nógrád, majd Budapest áll. Láthatjuk, hogy a budapestiek mennyire ellentmondásosan ítélik meg saját nyelvváltozatukat. Egyrésztől presztízstudattal rendelkeznek, másrésztől az önstigmatizáció jelensége is megfigyelhető. Az önstigmatizáció a palóc vagy a déli ö- ző nyelvjárásterületen is megfigyelhető. Kontra ugyanis az eredmények alapján egy ellentmondásos jelenségre lett figyelmes: a déli vagy ö- ző nyelvjárásterület adatközlői saját nyelvjárásuk egyiklokalizált változatát, a Bács – Kiskun megyei beszédet a legszebbnek ítélik, a szegedit viszont, amely egy másik helyi változat, a legcsúnyábbnak tartják.

1.6 Az ügynökvizsgálatról:⁵

Az ügynökvizsgálat a nyelvváltozatok szociológiai megítélését, a nyelvhasználók attitűdjeit kívánja vizsgálni, az egyszerű, rákérdezéssel vizsgálatoktól eltérő módon. Nem arra

⁵ Felhasznált szakirodalom a fejezethez:

- PETER TRUDGILL: *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged, JGYTF Kiadó. 1997. 87.o.
- SÁNDOR KLÁRA – JULIET LANGMAN – PLÉH CSABA: Egy magyarországi „ügynökvizsgálat” tanulságai. *Valóság* 1998/8. 29-40. o.

kérdez rá ugyanis, hogy hol beszélnek legszebben vagy legcsúnyábban, hanem azt vizsgálja, hogy egy hallgató akár öntudatlanul milyen értékítéleteket, nyelvi attitűdöket alakít ki egy másik nyelvváltozat használójáról, mint például egy nyelvjárási beszélőről vagy egy másik nyelv használójáról. Ezáltal vizsgálható az, hogy milyen sztereotip viselkedést tanúsítanak a beszélők egy másik nyelvi kód használója iránt. Az ügynökmódszert először Lambert és munkatársai próbálták ki angol és francia ügynökökkel. Az ügynökmódszer (matched-guise technique) meghatározása Peter Trudgill szerint így hangzik: „A nyelv-pszichológiában alkalmazott technika, nyelvi attitűdöket vizsgálnak vele. Lényege, hogy különböző beszélők eltérő kiejtés-változatban, dialektusban vagy nyelven olvasnak föl egy megadott szövegrészt; a fölolvast szalagra rögzítik, és ezeket a hangfelvételeket játsszák később le a kísérleti alanyoknak, akiket arra kérnek, hogy értékeljék a hallott személyeket hangjuk alapján, különböző tulajdonságok szerint (például barátságos – barátságtalan, intelligens – unintelligens, megbízható – megbízhatatlan stb.). Ezt a módszert azért nevezik ügynökmódszernek, mert anélkül, hogy a kísérleti alanyok tudnának róla, a hallott személyek közül az egyik kétszer szerepel, két különböző nyelvváltozatot használva. Ha a kísérleti alany eltérően értékeli ezt a beszélőt a két különböző szerepben, akkor az értékelés különbözősége föltehetőleg nem a beszélőnek, vagy a beszélő hangjának szól, hanem a szerepekben alkalmazott kiejtésnek, dialektusnak vagy nyelvnek.”(Trudgill 1997:87).

A kutatások szerint a standard, köznyelvi nyelvváltozatot beszélőket kedvezőbben ítélik meg, mint a dialektusban beszélőket, még azok a beszélők is, akik ugyanazt a nem sztenderd változatot beszélik. Lambert, Giles és Trudgill az 1960-as években próbálkoztak először az ügynökvizsgálati módszerrel. Edwards pedig 1982-ben publikálta először az angol nyelvvel kapcsolatos vizsgálatokat, mely az angol nyelvváltozatok megítélésére kereste a választ és a nyelvi sztereotípiákra kívánt rávilágítani.

Az ügynökmódszer legelterjedtebb változata az, amikor magnóra rögzítik az ügynökök beszédét és a felvétel meghallgatása után arra kérik a kísérleti alanyokat, hogy a hang alapján becsüeljék meg a hallott személyek műveltségét, intelligenciáját, végzettségét, külső és belső tulajdonságait, a megadott szempontok alapján. Az ügynökök közül az egyik két nyelvváltozatban is szerepel, így a megítélés különbsége visszavezethető a sztereotípiákra. Jelen dolgozatban alkalmazott ügynökvizsgálat abban tér el a fentebb leírttól, hogy egyetlen ügynökünk volt és a kísérleti alanyok, amelyek hasonló összetételű csoportok voltak, csak egyféle szöveget hallottak felvételtől, vagy csak a nyelvjárást, vagy csak a sztenderdet. Az ügynökvizsgálatnak létezik egy „élő” verziója is, melyben az ügynök valóságos személy, aki

a kísérleti csoportokkal találkozik, de a különböző látogatások alkalmával eltérő nyelvváltozatot használ. Ehhez egy olyan személyre van szükség, aki mind a kétfajta nyelvi kódot jól ismeri és tudja használni.

Magyarországon Sándor Kláraék végeztek először ilyen ügynökmódszeres vizsgálatot, 1995-ben, ennek tanulságait foglalja össze 1998-as tanulmányában. A vizsgálat célja az volt, hogy kipróbálják az ügynökmódszer működését magyar környezetben is, illetve hogy a magyar beszélőközösség sztereotípiáiról is képet alkothassunk. A magyar nyelv sztenderd és egy nem sztenderd változatát hasonlították össze, a nem sztenderd változatot a vajdasági, azon belül is a szabadkai nyelvjárás képviselte. Az adatközlők szegediek és budapestiek voltak. A hipotézis szerint a nyelvjárási beszélőt kedvezőtlenebbül fogják megítélni, mint a sztenderd beszélőt, a budapestiek pedig még kedvezőtlenebbül állnak a nyelvjárási beszélőhöz, a nyelvi stigmatizáció és a budapesti beszéd nagyobb tekintélye miatt. A korábbi vizsgálatok szerint a sztenderd figurát hozzáértőbbnek, értelmesebbnek, ambíciózusabbnak ítélik meg, a nem sztenderd figurát viszont barátságosabbnak, kedvesebbnek. Ezek a feltevések magyar környezetben is beigazolódtak. Továbbá kiderült, hogy Magyarországon területileg is különbözik a nyelvhasználathoz kapcsolódó sztereotípiák erőssége. Magyarországon mg akkor is elítélőbbben viszonyulnak a nyelvjáráshoz, ha az adott személy maga is nyelvjárásban beszél, illetve Budapesten is erősebbek az előítéletek a nyelvjárási beszélők iránt. Ezen kívül általános érvényűnek számít az a tendencia, hogy hazánkban a nyelvjárási beszélőt kedvezőtlenebbül ítélik meg, mint a sztenderd nyelvváltozat használóját. Azonban Lambert és Giles tapasztalataival ellentétben nálunk a társas kapcsolatok szempontjából és személyes tulajdonságok terén sem ítélték meg kedvezőbbben meg a nyelvjárási figurát. Sándor Klára ügynökvizsgálata ismét eltér a hagyományos, Trudgill-féle módszertől, ugyanis Sándor Klára az ügynökvizsgálat élő verzióját alkalmazta. Ennek célja az volt, hogy hihető játékkeretet biztosítson a felmérések, azonban így is fellépett néhány befolyásoló tényező a kutatás során. Az ügynök beszédét tehát nem felvételtől hallhatták, hanem személyes találkozás keretében. Az ügynök beszéde a vizsgált csoportoktól függően köznyelv, illetve szabadkai nyelvjárás volt. A szabadkai nyelvjárás fonológiai, morfológiai és szintaktikai jegyekben is eltérést mutat a köznyelvtől, az ügynöknek pedig nem is volt olyan könnyű következetesen használni a két kódrendszert. A csoporttal való találkozás alatt ugyanis rejtett hangfelvétel is készült, melynek visszahallgatása során kiderült, hogy Budapesten kevésbé hitelesen alakította a nem sztenderd figurát, mint Szegeden. Ezek szerint az élő ügynöki vizsgálatok alkalmával sem kerülhetjük ki a befolyásoló tényezőket. Kutatásomban a magnós verziót alkalmaztam, azonban nagyrészt a Sándor Klára által használt kérdőívet és elemzési

szempontokat vettem figyelembe, amelyeket néhány tulajdonsággal és kérdéssel kibővítettem, illetve helyenként módosítottam. A Sándor Klára és az általam használt kérdőívek dolgozatomban mellékletében olvashatóak.

2. A DEBRECENI NYELVJÁRÁS: ⁶

Nyelvészeink eltérőképpen osztják fel nyelvjárástípusokra a magyar nyelvű területeket. KÁLMÁN BÉLA nyolc nyelvjárástípust különböztet meg: 1. nyugati, 2. dunántúli, 3. déli, 4. palóc, 5. tiszai, 6. északkeleti, 7. mezőségi, 8. székely és csángó. (KÁLMÁN: *Nyelvjárásaink* 1994. 68. p.) Kálmán a debreceni nyelvjárást az északkeleti nyelvjárástípusba sorolja be, azonban maga is megjegyzi, hogy ez a felosztás idejétmúlt, hiszen az északkeleti nyelvjárástípuson belül is elkülöníthető a hajdúsági nyelvjárás, amely *í-ző*, a szabolcs-szatmáriban pedig kétfajta *é* - fonéma lelhető fel. A kettő változatban csak annyi a közös vonás, hogy egyik sem különbözteti meg a kétféle rövid *e* hangot. Ma azonban már nem szokás egy típusba sorolni a szabolcs-szatmári és a hajdú-bihari változatot.

IMRE SAMU a közel negyven nagyobb nyelvjárástípus közül a debreceni nyelvjárást a keleti nyelvjárásokon belül a hajdú-bihari nyelvjárástípusban helyezi el (IMRE 1971. 361.p.) , OLÁH GÁBOR pedig egyenesen debreceni nyelvjárásként nevezi meg (OLÁH 1906). Vizsgáljuk meg közelebbről, milyen sajátosságai vannak a debreceni nyelvjárásnak.

Hol beszélik? A debreceni nyelvjárást Debrecen városán kívül még a mai Hajdú-Bihar megyében beszélik, a nyugati és a délnyugati peremei kivételével, illetve Szabolcs-Szatmárnak néhány nyugati pontján.

Milyen hatások érték az idők folyamán Debrecen és nyelvjárását? Debrecen szláv eredetre mutató neve ellenére a fajmagyarság egyik legnagyobb összetömörítő fészke. Nomád eredetű, többnyire földműveléssel, állattenyésztéssel foglalkozó lakói konzervativizmusának köszönhető, hogy idegen nemzetiségiek nem nagyon olvadtak be közéjük. Ha mégis, akkor azok elmagyarosodtak és így nyelvük is megőrizte a használójukra is jellemző szikárságot és

⁶ Felhasznált szakirodalom a fejezethez:

- IMRE SAMU: *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Bp., 1971.

- KÁLMÁN BÉLA: *Nyelvjárásaink*. Bp., Tankönyvkiadó 1975.

- OLÁH GÁBOR: A debreceni nyelvjárás. *Nyelvészet* 1906/26.

egyszerűséget. Ez történt a török hódoltság alatt is. A közeli és távoli települések (Balmazújváros, Pest, Bécs) kereskedői, vásárosói sem befolyásolták jelentősebben a helyi nyelvjárást. Ami inkább nyomot hagyott az évek során, a latin nyelv hatása, a Kollégium diáksága révén. Sok helyen ma is fellelhető latin hatás például a *sok*, *számos*, *pár* számnevek után álló főnevek többes számú alakja („*kít szemeimmel láttam*”, „*sok szíp esztendőket éljen*”). A másik ilyen jelentősebb hatás a Károli-fordította kálvinista Biblia hatása. A kálvinizmus fellegvárában, Debrecenben különös tekintéllyel bírt e könyv, így nem csoda, hogy az itt élők nyelvébe egyes kifejezések teljesebb, hosszabb formája hagyományozódott. Így például a *mindezekután* helyett *mindezeknek utána* használatos. A Károli-féle bibliából származnak a *látást lát*, *hallván hallja*, *tudván tudja* - típusú figura etimologicák. (OLÁH 1906.: 4.p.)

2.1 A debreceni nyelvjárás hangrendszerének jellegzetességei:

IMRE SAMU szerint a debreceni nyelvjárás hangjai nem különböznek a köznyelvétől, mind a magánhangzó-, mind a mássalhangzórendszere megegyezik a köznyelvével. Ennek megfelelően 7 rövid (*u, ü, i, o, ö, e, a*) és 7 hosszú (*ú, ű, í, ó, ő, é, á*) magánhangzót, valamint 25 mássalhangzót tartalmaz. Említésre méltó eltérés csupán az lehet, hogy szórványosan még föllelhető a *ly* ejtése, de ez nem indokolja, hogy külön fonéma kategóriájaként tüntessük föl. Azonban a fonémák realizációs skálája IMRE SAMU és OLÁH GÁBOR szerint jóval árnyaltabban vázolható fel, különösen a magánhangzók tekintetében. Az alábbiakban ismertetni fogom a vizsgált nyelvjárás hangrendszeréből adódó eltéréseket:

Magánhangzók:

1. A debreceni nyelvjárás talán legfeltűnőbb sajátossága, hogy jellegzetesen erősen *i*-ző. Tehát a köznyelvben használatos (a régi, zárt) *é* hang helyén többnyire *í* (*kík, szíp, vír, nígy, kenyír, elíg*) hang áll. Különösen az olyan szavakban, amelyek megőrzik hosszúságukat a teljes tőben, ragozás közben is (*filmíz, kíreg, széles, fejír*). De akadnak kivételek (*kövér, vitéz, ének*). Nem ritka azonban az *é* helyett álló *i* (*kezibe*), az *ëj* - típusú diftongusos variáció (*këjz, jëjg*), vagy a köznyelvi *é* hang

megmaradása sem, például a teljes tövükben hosszúságukat elvesztő szavakban (*bél, fél, réz, kéz, tél, szekér, jég, én*).

2. A nyelvjárás a nyílt hangokat részesíti előnyben, az *e* hangja mindig nyílt, nem ismeri a zárt *ë*: *e* –fonémaellentétet, illetve nagyon ritkán fordul elő az *e* valamely realizációjaként. Gyakori megoldás viszont a hosszan ejtett *ē* (*tējjes, kēlmed*) vagy a régibb, teljesebb alakokban megőrződő, *é* formájában realizálódó *e* hang is (*mér, nyér, vér, vedér*).

3. Nyoma sincs az *ö*-zésnek, az *ö* helyén az *e ~ ö* alakváltozást mutató alakpárok közül mindig az illabiális megoldású *e* érvényesül (*seper, csepeg, veder, veres, perel, fel*).

4. Az *á* hang realizációi közül csak a köznyelvi, hosszan ejtett *á* él.

5. Az *a* hang néha az *o* felé hajlik, így ajakzárással képzett *ą* jön létre (*hągłom*), vagy egészen *o* hanggá is válhat (*vállom, állom*). A hang mélyülése például pótlónyújtás alkalmával történik (*āra, bārra, vār*) amikor az *a* hang az *l, r, j* likvidák előtt áll, valamint a likvidát egy másik mássalhangzó követi (*nyālka, tārgoncā, hājlik*).

6. A debreceni nyelvjárásnak a köznyelvben használt *o* hangon kívül létezik még egy *ō* (*tōrma, csōrda, ōjjan, rōjt, bōjt*) megvalósulása, amely hosszabban hangzik, mint a köznyelvben. Sok esetben *ó*-vá nyúlik (*ór = orr, kórmán*) vagy *ao* –formában diftongizálódik (*aócsaó = olcsó, baódog vagy bóldog*). A változás létrejöttét a mássalhangzók kiesése révén bekövetkező pótlónyújtásnak köszönheti.

7. A rövid *ö* hang a köznyelvével megegyező. Az *-öl* hangkapcsolatot tartalmazó szavakban azonban az *l* kiesésével és pótlónyújtással *eő* diftongus keletkezik (*zeőd, feőd, keőtemín*). A hosszú *ő* jelen lehet *ō* vagy *ô* (*jôjjík*) formájában. Az *ő* hang minden esetben diftongusnak érzik (*veőfi = vőfély*).

8. Az *u, ü* hangok a köznyelvének megfelelő formában élnek, néha azonban az *ü* a régiesebb, eredetibb megőrizve alakot *í*-vel váltakozik (*híves, míves*).

9. Zártabbá válás: Általános jelenség, hogy a köznyelvi *ő* helyén *ű* áll, főleg a *v*-tövű morfémákban (*kű, ű, tű, bű, lű, szű, bűr, gyeplű, vízű, hetfű*). Jellemző az *ó* helyett álló *ú* is, de ez már kevésbé gyakran fordul elő (*lú, fúrú*).

10. Hangnyúlás: A nyelvjárás kedveli a hosszú hangokat, olyan helyzetekben is, ahol a köznyelvben rövid megfelelője állna (*szikár, múlat, bóldog, vítat*). Nem rendszerinti, de sűrűn előforduló jelenség az *u* helyett álló *ú*, valamint az *ü* helyett álló

ű hang. Különösen jellemző ez az *ú ~ u* és *ű ~ ü* váltóhangot mutató tövekben (*útas, kútat, szűzek*), de más helyzetben is megfigyelhető (*cúkor, tűkör, fűves*).

11. Likvidák: Az *r, l, j* likvidák nyújtó hatása igen erős, zárt szótagban az *r, l, j* hangok előtt megnyúlik a magánhangzó, gyakran teljesen hosszúvá lesz (*ālma, ājtóu, fārkaš, ēmbér, ējti, férde*). A nyújtás foka ugyanabban a morfémában is ingadozik, a teljes nyújtott hang azonban mindig monoftongusos (*bónyú, ökör, szālma*).

12. Diftongizáció: Az *ó, ő, é* fonémák tipikus realizációja a záródó jellegű diftongus (*ou, öü, éi*) (*adou, köü, kéiz*), de a monoftongusos megoldás is gyakori. Az *ó, ő* helyett *aó, eő* (*jaó, mezeő*) ejtése is rendszeres.

Mássalhangzók:

1. Debrecen és környékén erős *j*-zés figyelhető meg. *L*-ező morféma nem található, előfordul, hogy még az *l*-lel szemben is *j* áll (*jány, tajiga*).
2. A nyelvjárás nem tűri a hiátust. Ezt magánhangzókieiséssel (*rám, ján, tuttár' adni*) vagy egy hiátustöltő *v* vagy *j* hang közbeiktatásával igyekeznek megoldani (*Januvár, fijájír = fiáért*).
3. Az érintkező mássalhangzók közt gyakran jelentkezik hasonulás (*talló, pallag, ap pedig = az pedig, tőzsz meg = töltsd meg*)

2.2 Alaktani sajátosságok:

Tekintettel az nyelvjárási eltérések nagy számára és arra, hogy ügynökvizsgálatunk a mai, debreceni, fiatalabb korosztályban használatos élőnyelvre vonatkozik, most azokat a – legfontosabb - alaktani sajátosságait igyekszem kiemelni a nyelvjárásnak, amelyet egy fiatal nyelvjárási beszélő is használhat. Tehát a régies, elavult, eltéréseket és mezőgazdasági eredetű szavakat - ahogyan az ügynöki szövegben is mellőzöm - , itt sem részletezem, csupán említést teszek róluk. Néhány pontban a szakirodalom írók véleménye eltér egymástól, így mivel a kutatásaik régebbiek, ismereteiket – debreceni lakos lévén - saját ismereteimmel, nyelvjárási kompetenciáimmal egészítem ki.

Szóösszetétel:

A debreceni nyelvjárásban megfigyelhető szóösszetételek képzése nem tér el jelentősebben a köznyelvi összetételektől. Megtalálhatók benne az alábbi jellegzetes típusok, amelyeket néhány példával szemléltetek:

1. Alanyi összetételek (*őrcapirúlva*)
2. Tárgyas összetételek (*ammondó vagyok, mitívő legyek*)
3. Jelzős összetételek (*derázssderakú*)
4. Határozós összetételek (*nyakigláb*)
5. Igés összetételek (*tengerikapálni, szőlőszedni, borinni*)
6. Ikerszavak (*agyabugyál, dűt-borít*)

Szótövek:

1. Már szót ejtettünk a köznyelvi *ő* helyén álló nyelvjárási *ű* és az *ó* helyett álló *ú* hangokról (*lú, fű*). A változás főleg a v-tövű morfémákban fordul elő.
2. Szintén említettem már a *u, ü* helyén hangzó *ú*-t és *ű*-t. Ez a jelenség különösen az *ú ~ u* ill. *ű ~ ü* váltóhangot mutató tövekben fordul elő, de máshol is jelentkezhet (*útas, szűzek, cukor, fűves*).
3. Egyes szótövek a köznyelvben élő formájuknál hosszabban, maradtak meg, a teljes, archaikusabb alakjukban (*orca, odú*).
4. A nyújtott nevezőjű szavakban a hosszú hangzó legtöbbször a ragok, képzők előtt is megmarad (*fűzes, tűzet, kútas, nyúlat, sűgárt, tízet*).

Szóképzés:

1. Az igéből való igeképzés az *-ant -int* (*köhint, szippant*), *-ít* (*vállat vonít*), *-an -en* (*koppan, cseppen*) mozzanatos képzőkkel történhet.
2. Gyakorító képzők a következők: *-g* (*vinnyog*), *-ng -ngat* (*állongat*), *-d* és *-l* (*lohad, salapál*), *-kod -ked -köd* (*köpköd*), *-ász -ész* (*hajkurász, fütyörész*). Előfordulnak még különös képzésű gyakorító képezős igék, például: *írsogál, mírsekél, vársokál*.
3. A korábbi források szerint (OLÁH GÁBOR) a debreceniek a szenvedő alak helyett a visszaható alakot használják: *-at-et* helyett *-ódik -ődik* (*Hogy vevődött az a malac?*), azonban sem más források, sem az élőnyelvi tapasztalataimban erre nem találtam példát.

4. Néhány érdekesebb alakot említek a névszóból való igeképzés különlegességei közül: *bogárzik*, *macskázik* (= *ingerkedik*), *köntörfarol* (= *köntörfalaz*).
5. Az *-ul -ül* képző hosszú realizációban van jelen (*kitisztul*, *repül*).
6. A folyamatos melléknévi *-ó -ő* képző zártabb, *-ú -ű* alakban jelenik meg (*fúrú*, *seprű*).
7. A *-dalom -delem* képző gyakrabban fordul elő, mint a köznyelvben (*nyúgodalom*, *fáradalom*).
8. Az *-ás -és* képző gyakran a cselelés eredménye helyett a cselekvés helyét jelöli (*szántás*, *vetés*).
9. Az *-at -et* képzők gyakran *-ás -és* helyett használatosak (*lípét* = *lépés*, *indulat* = *kiindulás*, *kezdet*).
10. A köznyelvben megszokott kicsinyítő képzőket (*-ka -ke*) ritkán használja a nyelvjárás, ehelyett a *-csa -cse -i -ók -kó* képzők a megszokottak, vagy a *furi*, *piri*, *csepp kis* szócskákkal jelzik a kicsinyítést (*Marcsa*, *bari*, *Lajkó*, *Erzsók*).
11. A főnevek fokozása is előfordul (*kutyább*, *szamarabb a számárnál*, *vígestelen vígig*).
12. A névmások között az alábbi eltérések mutatkoznak: Többes számú személyes névmások: *miⁿk*, *tik*, *űk*. Birtokos névmások: *enyém*, *tijéd*, *övé*, *mijénk*, *tijétek*, *övék* vagy *övéké*. Visszamatató névmás: *akki*, *ammi*, *ammék*. Az *amely* nem használatos. Az *akki*-t azonban tárgyra és személyre is egyaránt alkalmazzák.

Névszóragozás:

13. Tipikus jellegzetesség a nevekhez kapcsolódó *-hoz -hez -höz* és *-nál -nél* határozói ragok elmaradása (*Kis Pistáék vótam*, *Ozsvát nénémék kűttem*), így az *-ékhoz*, *-éknál* –típusú toldalékcsoportok helyett csak az *-ék* képző áll.
14. A *-hoz -hez -höz* ragok tipikus realizációja a *-ho -he -hö* (*házho*, *széikhe*, *tűzhö*) variáns, melyekből a *-z* elmarad. A *-ho* végű ragok *o*-ja nyíltabbá válik, így a *-ha* rag jön létre (*házha*).
15. A *-ból -ből* ragok jellegzetes megvalósulása a *-bül -bүүл*, elszörtan azonban fellelhető a *-bul -bүүл* is.

16. A *-t* tárgyrag első és második személyben néha elmarad (*engem ~ engemet, kalapomat ~ kalapom*), míg más esetekben a nyelv szószaporító, azaz pleonasztikus alakokat produkál (*űtet, asztat, mikeket*).
17. A pleonasztikus alakok más ragokkal bővülve is megfigyelhetők: (*minállunknál, mitűllünkűl*).
18. Az *-ért* ragból mindig elmarad a *-t* (*házájír, mír, ezír, azír, kapáír*).
19. A *-ban -ben* ragokból elmarad az *-n*, így a *-ba -be* alakok használatosak.
20. A *felül, alul, alül, belül, megül* (vagy ezek *-ül -ül* végű variánsú) névutók helyett a *felöll, alóll, előll, belöll, megöll* van használatban.
21. A *bent, kint* határozószavakból elmarad a *-nt*, helyettük a *be, ki* alakokat alkalmazzák (*odaki, idebe*).
22. A *hol* és összetételeit tartalmazó határozókban a *hol huⁿ (huⁿ, valahuⁿ, sehuⁿ)* formájában van jelen (kivéve *otthoⁿ, itthoⁿ*). Származékai közül régiesebb alakok is megőrződtek, például: *innét, innet, messziünnét, messziünnen, másünnét*.
23. Az *azután* szó alakjai: *azután, ósztán, ótán, azut, ót, ąut*.
24. Néhány mélyhangú határozó fokozásában az *é* helyett *á* áll (*odébb, hamarébb*).
25. Az *sz-re, s-re* végződő szavak 3. személyű birtokos ragja előtt véghangjukat megnyújtják, a birtokos *-j* kiesésének pótlására: *kokassa, vassa, vadássza*.
26. Az *-ó -ő* végű névszók véghangzói a birtokos rag előtt *-a -e -re* változnak: *ajtaja, disznaja, erdeje, mezeje*.
27. IMRE SAMU szerint az egyes szám 3. személyű birtokos személyrag az *-a -ja -e -je*. OLÁH GÁBOR adatai szerint az *-e* személyrag *-i -re* változik: *kezeit, pízit, eszivel*.
28. A többes szám 3. személyű birtokos személyragok a következők: *-ok -jok -ek -jek -ök -jök*.
29. Személyes névmások:

<i>éⁿ, éⁿgem v. éⁿgemet</i>	<i>miⁿk, miⁿket v.bennüⁿket</i>
<i>te, téged v. tégedet</i>	<i>tik, tikteket v.</i>

	<i>benneteket</i>
<i>ű, űt v. űtet</i>	<i>űk, űket v. bennöket</i>

Igeragozás:

1. Érdekes jellemvonás az ikes és iktelen igeragok keverése. Az iktelen igéket a beszélők gyakran ikesítik, és a különböző típusú igék egymás ragjait is felvehetik. Túlnyomó részt ikes igeragozást használnak. A jelen idő egyes szám első személyű ikes igerag a *-k*, a 2. személy *-l* és *-sz* ragja az ikes és iktelen igéknél is egyaránt váltakozik. A felszólító mód egyes szám 3. személyű igei személyragja mindkét ragozásnál *-ík*, így az udvarias vagy bizalmas jellegű felszólító mód minden igében ikes (*űjjük le, nem akarom, hogy elmennyík*).
1. A régies *-n* rag egyes szám 3. személyben még több igében is fellelhető, különösen az *sz-szel* bővülő, *v-tövű* igékben (*teszen, veszen, viszen, hiszen, leszen, megyen, vagyon, nincsen, jön*).
2. A debreceni nyelvjárás néhány igemódot, igeidőt a köznyelvtől eltérő módon fejez ki, ennek megfelelően léteznek különleges igealakjai, amelyeket az *írt* igével fogok szemléltetni: használatban van még az *írt volt*-típusú múlt idő, az *írand-* forma, amelyet főleg ünnepélyes beszédben használnak. Nem ismeri azonban az *írni fog* - típusú jövő időt, így ezt a *majd ír* vagy *ír majd* körülírással fejezi ki. Elbeszélő múltat sem használnak, azt egyszerűen jelen időben fejezik ki (*megyek a mezőün és látom hogy egy gólya repül*).
3. Egyéb különös igealakok például a következők: *mengyek, mícc, mengyel, mengyetek (megy), kék, kéne, kejjík, kellessík (kell), gyer (jön), eriggy, menny (megy), ugu, ugi (ugat felszólító módban), muti, fitasd (mutat), nézzem, ném (néz)*.
4. A főnévi igenév képzője a *-ni*, amely néha felveszi a személyi igeragokat.
5. Határozói igeragok (*-va -ve -ván -vén*) használatosak bizonyos kifejezésekben, például: *jártomba-köttömbe, ültödbe, álltába, reggelre kelvén*.

2.3 Jelentésbeli eltérések:

Halász Ignác szerint a jelentésváltozásokat két nagy csoportba sorolhatjuk. Egyik csoport az önálló jelentésváltozás, amely az adott szót, mint önálló egységet érinti és megszorítás, általánosítás, átvitel, jelentés-elhomályosulás, hangzásbeli tévedő analógia (népetimológia) valamint hangbeli elkülönítés révén jöhet létre. Ezzel szemben a másik nagy csoport, a viszonyos jelentésváltozás vagy alaki változás nélkül vagy pedig alakváltozással változtatja meg az adott szónak a mondat többi szavához való viszonyulását (például jelentésváltoztató jelzők vagy képzők hozzáadásával). Emellett a viszonyos jelentésváltozáson belül is megkülönböztetjük az első csoportban szereplő kategóriákat. Nézzünk néhány példát mindkét fajta jelentésváltozásra:

1. Önálló jelentésváltozások:

Jelentésmegszorítás és általánosítás: *gondol = sejt, hibádzik = hiányzik, bevetődik = betér valahova, behúz = megcsal, becsap*. Átviteles jelentésváltozás: *lelkire köt v. madzagol = rábíz erősen, megfelhődzött a képe = elkomorodott, megfelhődzött = megütközött, megbotránkozott, kesereg az idő = esőre áll, csepereg, ne ugass = ne beszélj*. Jelentés elhomályosulása: *hókon teremt = halántékon csap, valószínűleg = valósággal, igazában*. Tévedő analógia: *tehénlógós = teológus, jó szavazattya van = szól tud szónokolni, szentpont = szempont, éleccségi = érettségi*. Hangbeli eltérésen alapuló jelentésváltozás: *herseg = serceg (az alma); a harsog analógiájára*.

2. Viszonyos jelentésváltozások:

Melléknév áll főnévi jelentésben: *eledő = eladó lány, mindennapi = mindennapi kenyér*. Rész az egész helyett: *vín csont = öreg ember v. asszony, bocskor = láb*. Ige áll főnévi vagy melléknévi jelentésben: *nincs benne mersz = nincs benne bátorság, nem mer*. Főnév áll határozó szerepében: *nem ettem belőlle egy mákszemmet se*. Névmások: az *akki* tárgyra is mutat, az *amely* azonban ismeretlen, helyette az *ammék* és *akki* használatos (*elattam a lovat, akkit Szemmihálykor vettem*).

2.4 Mondattani sajátosságok:

1. Az általános alanyt az *ember* szócska fejezi ki (*nem tudhattya az ember*).
2. A *sok, számos, pár, két* számnévi jelzők után a főnevek többes számban állnak (*sok nípek voltak ott, két szemeimmel láttam*). Az alany és állítmány száma azonban

nem mindig egyezik meg. A *nép* szó mindig *emberek* jelentésben áll, így azt rendszerint többes számban használják.

3. Élőbeszédben - a gyors cselekvés érzékeltetésére - megfigyelhető a határozók, igekötők után az állítmányi ige elmaradása (*elinalt az egér, a macska meg usgyi, utána*).
4. Nyelvi kiegészülés: *vóni vóna de nem eladó, enni ettünk, de inni nem sokat ittunk*.
5. Különösen udvarias kérésnél figyelhető meg a kérdő mondatok feltételes módja: *Nem vóna magoknak eledó feőggyök?*
6. A *-ra -re* határozó ragok gyakran jelölik a cselekvés célját, a *-ni* infinitívus-rag helyett is használják: *megyünk dologra*.
7. A *-ból -ből* rag néha *-ban -ben* ragokat helyettesít (*igyunk borban*).
8. A *-tól -től* és a *-ról -ről* ragok néha *hol?* kérdésre felelnek: *lábtúl feküdtem, a mekkaptam hátulról, a nyakánál*.
9. A *-nál -nél* ragok *-hoz -hez -höz* helyett állnak: *tinállatok vótam, megyek tinállatok*.
10. A debreceni nyelvjárás tartalmaz a köznyelvre nem jellemző kifejezéseket: A *mógyára* (= *módjára*) szócska a *-ként* ragot helyettesíti. Az *Arra való nízvíst = Ami azt illeti* jelentésben áll. A *körülbelül* illetve *valószínűleg* szavakat néha *igen-nel* helyettesítik (*a hét utójjára igen elkészül*).
11. Indulatos megszólalásokban a tagadó *nem-et* rendszerint elhagyják (*Bánom is én!*)
12. A debreceni nyelvjárásban néhol a szórendben is találhatunk eltéréseket, a következő példában az ige főnévként szerepel: *ott a kovácműhely előtt jöttünk-formán*.
13. A debreceni nyelvjárásra jellemző hangsúlyozása többnyire éneklő, emelkedő, különösképpen az indulatos beszédben.
14. Az összetett mondatok kötőszavai is eltérést mutathatnak a köznyelvtől: az *és, s* kötőszavakat a *meg* helyettesíti. Az *akár-akár* helyett rendszerint *ha-ha* áll. A *hanem* kötőszó *ha* alakjában is ismert. A *hogy* kötőszó *mikor* értelemben áll. A *mióta* és *azóta* helyett sokszor *mitűlⁿfogva* illetve *attűlⁿfogva* használatos .

3. EMPIRIA: ÜGYNÖKVIZSGÁLAT A DEBRECENI ÉS SZEGEDI FIATALOK KÖRÉBEN, A DEBRECENI NYELVJÁRÁS MEGÍTÉLÉSE

3.1 A kutatás célja és oka

Sándor Klára magyarországi kísérlete után, illetve ennek alapján kíváncsi voltam arra, hogy a debreceniek ízes nyelvjárását mennyire kedvezően, vagy kedvezőtlenül ítélik meg a fiatalok Debrecenben, illetve egy másik jellegzetes nyelvjárású vidéken, Szegeden. Célom az volt, hogy megállapítsam, érvényes-e a más nyelvjárásokra jellemző tendencia, illetve mi a különbség a debreceni és szegedi fiatalok megítélése között.

3.2 Az adatfelvétel körülményei:

Dolgozatom empirikus részét 12. évfolyamos gimnazista diákokkal, Debrecenben és Szegeden készítettem 2007. decembere és 2008 januárja között. A kutatásban a debreceni és szegedi 12. évfolyamos középiskolások nyelvi attitűdjeit vizsgáltam, hogy a debreceni, illetve szegedi diákok mennyire találják alkalmasnak a tanári pályára a nyelvjárásban, valamint köznyelvben beszélő tanárjelöltet. Emellett kíváncsi voltam arra is, hogy emberileg hogyan értékeli az ügynököt, akit felvételtől hallhattak beszélni. Az ügynök a szövegben tanári elhivatottságáról tett bizonyosságot, bő egy perce volt, hogy meggyőzze a hallgatóságot. A négy kísérleti alanyok csoportokba tömörülnek, mely hasonló összetételű osztályokat jelent. Egy osztály csak egy felvételt hallgat meg. Debrecenben és Szegeden is meghallgatták a nyelvjárás szöveget a nyelvjárás csoportban, valamint volt egy-egy kontrollcsoportunk mindkét városban, amely a köznyelvi szöveget hallgatta meg.

Debrecenben a nyelvjárás vizsgálatot a Debreceni Egyetem Kossuth Lajos Gyakorló Gimnáziumának 12.A (általános tagozatú) osztályában végeztem, magyar tanítási gyakorlatom során, így az osztályom szívesen vett részt a felmérésben és nagy kíváncsisággal fordult a kísérlet felé. Különösen az érdekelte a résztvevőket, hogy ki a beszélő alany, mi a valódi foglalkozása és hogy valóban tanár szeretne-e lenni. A 12.A osztály egy igen jó képességű osztály, feltehetőleg az elvárásai is éppen ilyen nagyok az őt tanító tanár szakmai felkészültségével szemben is. A hangfelvételt hallgatása közben megjelentek az első mosolyok, néhányan azonban utólag elmondták, hogy kissé hiteltelennek hatott az ügynök

beszéde és a szituáció. A debreceni kontroll-csoport a Dóczy Gedeon Református Gimnázium 12.A (szintén általános tagozatú) osztálya volt, akik rendkívüli fegyelmezettséget és komolyságot tanúsítottak a vizsgálat során. A felvétel után szintén ugyanazok a kérdések merültek fel, mint a Kossuth Gimnáziumban; ki az illető, mi a foglalkozása és tényleg tanár akar-e lenni. Ezen kívül a beszélő külseje és kora is nagyon érdekelte a megkérdezetteket. Szegeden a kutatást a Körösi József Közgazdasági és Külkereskedelmi Szakközépiskola 12.-es, gimnáziumi osztályaiban végeztem. Az osztályok véleményem szerint nagyjából hasonló összetételűek, mint a debreceni osztályok, így reprezentatív mintául tudnak szolgálni. A nyelvjárási szöveget a nyelvi előkészítő osztálynak volt lehetősége hallani. Szegeden mind a két osztályban jóval kevesebb érdeklődés mutatkozott a beszélő személy kiléte iránt.

A teszt konkrétan az alábbi módon zajlott: A diákok először az „A” kérdőívet töltötték ki, mely a saját adataikra és nyelvjárással kapcsolatos viszonyukra kérdezett rá. Ezután kétszer hallgathatták meg magnóról a nyelvjárási vagy a standard szöveget, mely körülbelül egy – másfél percet vett igénybe. A második meghallgatás már a kérdőív kitöltése közben történt. A kérdőívet a saját benyomásaik alapján kértük, hogy töltsék ki, önállóan. Az alapszituáció az volt, hogy tegyék fel, hogy a hangfelvételen hallható hölgy tanár szeretne lenni. Kértük a diákokat, hogy formáljanak az illető tulajdonságairól véleményt, saját, személyes benyomásuk szerint, és döntsék el, alkalmas-e a tanári pályára. A nyelvjárási szöveget hallgató diákok arcán hamarosan megjelent a mosoly vagy döbbenet jele. Sokan rögtön felismerték, hogy az ügynök nyelvjárásban beszél.

Az ügynök szövegét egy harmincas, magyar szakot végzett bábszínész lány mondta fel, mindkét nyelvváltozatban. Ügynökünk Debrecen környékéről származik, felsőoktatásban tanult és színházban dolgozik, így jól elsajátította a standard és nyelvjárási változatot is. Általános megfigyelés azonban, hogy a hangja alapján kissé idősebbnek tűnik. A felmondott szöveget én magam írtam. Igyekeztem olyan fordulatokat használni, amely reprezentatív mintául szolgál mind a köznyelvi, mind a nyelvjárási verzióban. Mivel a szöveg szerkesztésénél figyelembe vettem a felhasznált szakirodalmi forrásokat, a szöveg kissé archaizáló és anekdotázó jellegű lett, emellett az élő nyelvjárásból vett elemeket is felhasználtam.

3.3 Hipotézis, kérdésfeltevés:

A korábbi ügynökvizsgálatok alapján arra számíthatunk, hogy a nyelvjárási beszélőt emberileg szimpatikusabbnak, megbízhatónak, közvetlennek fogják tartani, de szakmailag alkalmatlannak. Kérdéses, hogy vajon mennyire térnek el a kapott eredmények Debrecenben és Szegeden. Ezek alapján megállapítható, hogy a debreceni nyelvjárást hasonlóan, negatívabban vagy pozitívabban ítélik-e meg Szegeden, mint Debrecenben.

3.4 „A” kérdőív

Az „A” kérdőívet csak viszonyítási alapként vettem figyelembe. Ebből kiderült azonban néhány érdekes információ, melyek esettanulmányként is szolgálhatnak, illetve következtetéseket lehet levonni arra nézve, hogy egyes osztályok milyen értékrendi háttérrel rendelkeznek.

Az első két kérdés a nemzet és kort vizsgálja, ezekben nem találtam számottevő eltérést.

Az **A/3.-4.** kérdések (születési hely és lakhely) ellenőrzik a vizsgált csoportok összetételét. Kiderült, hogy jórészt tősgyökeres debreceni és szegedi, illetve ezen városok közelében élő diákok alkotják, elég homogén csoportok, tehát reprezentatív mintául fognak szolgálni az elvégzendő kísérlethez. A debreceni csoportokat Debrecenből, Debrecen – Bocskaiertből, Debrecen – Józsáról, Ebesről, Hajdúböszörményből, Berettyóújfaluból, Álmosdról, Sáránról, Hajdúbagosról, Vámospécsről, Géberjénből, Nyírábrányból, Nyíregyházáról, Mátészalkáról, Budapestről származó vagy ott lakó diákok alkották. Tehát többnyire Hajdú – Bihar megyei diákokról van szó, pár szabolcsival és nyírséggel kiegészülve. A szegedi csoportok születési és lakóhelyeként többnyire Szeged szerepelt, vagy Szeged környéki települések, egy-egy határon túlról is. Név szerint Makó, Szatymaz, Kiskunfélegyháza, Kistelek, Földeák, Ásotthalom, Szőreg, Deszk, Domaszék, Hódmezővásárhely, Kiszombor, Sándorfalva, Zsombó, Tömörkény, Nagyatád, Szeghalom, Zenta, Arad.

Az **A/5.-6.** pontban megkérdeztem a diákokat, hogy éltek-e huzamosabb ideig máshol, és ha igen, akkor hol. Az igennel válaszolók közül néhány esetben úgy vettem észre, hogy befolyásolhatja az ember megítélését, ha más környezetben nevelkedik egy ideig, legyen az külföld vagy más nyelvjárású magyarlakta terület. A Zentán élő alanyunk minden válaszban az ügynök „érthetetlen” beszédét kifogásolta és nem tartotta megfelelőnek a tanári pályára

sem. Ez azért érdekes, mert Zentán sem valószínű, hogy a standard köznyelvet beszélik, és mégsem volt elfogadó egy másik nyelvjárással szemben. Akadt viszonyt egy másik alanyunk, aki éppen a nyelvjárás iránt tanúsított toleranciáról tett tanúbizonyságot. Az alany Zürichben tanult, itt valószínűleg találkozhatott a német nyelv nyelvjárásaival és megtapasztalhatta, hogy az értelmi képességek és a nyelvjárás nem feltétlenül függ össze egymással. Talán ez indokolhatta, hogy egyáltalán nem voltak negatív előítéletei a nyelvjárás ügyünkkel szemben. Osztálytársaival ellentétben nem említette meg az ügynök „furcsa” beszédét és megfelelőnek tartotta a tanári pályára, összességében pedig nagyon jó véleményt alkotott róla.

Felfigyeltem arra is, hogy az A/7. kérdésben, amelyben arra kérdeztem rá, hogy hol laknának legszívesebben a diákok, a négyből három osztály nagy többsége (60-70 %-a) vidéki nagyvárost jelölte meg válaszként. Azonban a debreceni nyelvjárás csoport (Kossuth Gimnázium) kevesebb, mint fele volt elégedett a vidéki városi élettel, 31 %-uk Budapestre vágyik el, míg a többi három osztályban a Budapestre elkíváncozók aránya csak maximum 23 % volt. A „kossuthosok” közül többen is megjegyezték, hogy legszívesebben külföldre mennének. Ebből következik, hogy a Kossuthos gimnazistáknak mások az igényeik, vélhetőleg jobban elutasítják a nyelvjárás beszédét és a budapestit tartják inkább etalonnak, valamint igen nagyok az ambícióik. Ez a hozzáállás több helyen is megnyilvánul a „B” kérdőív válaszaiban, és ezzel lesz magyarázható több eltérés is a másik három osztály által adott válaszoktól. Abban azonban a négy osztály véleménye megegyezik, hogy falun csak töredékük élne szívesen, tehát ez a létforma egyik osztálynak sem túl vonzó, hanem inkább negatív előítéleteket tápláló.

Az A/8.-9. pontból kiderül, hogy a nevelkedés helyén kívül a másik befolyásoló tényező egy nyelvjárás megítélésében a személyes kapcsolat, tapasztalat a nyelvjárással, azaz ha valakinek nyelvjárás ismerőse van, akkor feltehetőleg kedvezőbben fogja megítélni azt a nyelvjárást, mint az, akinek nincsen tapasztalata, vagy csak kevés. Ezek általában a társadalomtól öröklött negatív sztereotípiák. Észrevételeim szerint ha egy diáknak van nyelvjárásban beszélő ismerőse, az nem jelenti azt, hogy a nyelvjárás tanárjelöltet jobban elfogadja tanárnak, éppen ellenkezőleg. Bár valószínűleg nagyra értékeli emberi jellemvonásait, szakmai téren kiköti, hogy nem javasolja a tanári pályára, „mert nem a művelt köznyelvet beszéli”. Ezt támasztja alá az az eset is, amelyben az alanyunk vasi nyelvjárású ismerőse van, és az A/11. kérdésben a „legcsúnyábban beszélő” térségként Vas megyét jelöli meg. Vajon mennyire befolyásolta döntésében a személyes tapasztalat ismerőse után az ügynök megítélésében? Feltételezem, hogy minél jobban ismerünk és felismerünk egy nyelvjárást vagy nyelvjárás jelleget, annál kritikusabban állunk hozzá és szakmai képességek

megbecsülésekor inkább negatív irányba befolyásolja megítélésünket, annak ellenére, hogy többnyire kedvesnek és humorosnak találjuk.

A diákoknak átlagosan fele közölte, hogy van ismerősi körében olyan, aki nyelvjárásban beszél. A szegedi nyelvjárás csoportban ez az arány azonban alacsonyabb, mindössze negyedüknek van nyelvjárás ismerőse, tehát nagyobb az esélye, hogy nem ismerik fel, hogy az ügynök is nyelvjárásban beszél, inkább „érthetlenségét”, vagy „furcsa” jellegét emelik ki. Debrecenben egyenletesen oszlottak el a diákok által ismert nyelvjárások, egyaránt számoltak be hajdúsági/nyírségi/bihari/debreceni, budapesti, erdélyi/székely, palóc, szögedi, szatmári, tiszai nyelvjárás ismerősökről. Szegeden viszont egyértelműen a szögedi nyelvjárás volt a legtöbbet megemlített, s jóval ritkábban vagy csak elvétve számoltak be budapesti, palóc, erdélyi/székely, vajdasági, vasi, Észak-Magyarországi, és pécsi nyelvjárás ismerősökről.

Az **A/10.-11.** kérdése a diákok által legszebbnek és legcsúnyábbnak ítélt nyelvjárásra kérdezett rá. A két város diákjai természetesen többnyire a saját nyelvjárásukat találták legszebbnek. A további vélemények erősen megoszlanak, szubjektívak, de az erdélyi dialektus mindkét városban relatíve nagy tetszésnek örvend, és Szegeden a budapesti nyelvjárást is szépnek találják. Debrecenben a pesties nyelvjárást pedig kifejezetten csúnyának ítélik, a válaszolók több mint fele ezt jelölte meg a 11. kérdésben. Szegeden inkább az északi területek nyelvjárásait nem kedvelik, mint például az Észak-Magyarországit, a salgótarjánit, a tatabányait, a nógrádit, a miskolcit, az ózdit. A pesties beszéd megítélése azonban kettős, hiszen a szegediek közül páran éppen a legcsúnyábbnak ítélték.

3.5 „B” kérdőív

B/1. kérdés

A „B” kérdőív első pontja arra a kérdésre keresi a választ, hogy a megkérdezettek a beszélő hangja és a beszéde, valamint saját, szubjektív megítélésük alapján milyen egyéniségnek képzelik el a felvételen hallható ügynököt. Ezek megítélésére egy táblázat állt a megkérdezettek rendelkezésére, melyen 25 tulajdonságról kellett eldönteniük, hogy mennyire jellemző ez a beszélő személyre. Ezt egy öt faktorú skálán jelezhették, a skála tartományai a következők voltak: „nagyon”, „eléggé”, „közepesen”, „nem igazán” és „egyáltalán nem”. A

megadott tulajdonságokon kívül a kérdőívet kitöltőknek lehetőségük volt egyéb, feltűnő tulajdonságokat megnevezni és megítélni, hogy mennyire jellemző ez a beszélőre. A táblázat kiértékelése az alábbiak szerint történt: az öt faktor mindegyikét egy számértékkel láttam el 1-től 5-ig terjedően. Az 5-ös érték a „nagyon” kategóriát jelentette, az 1-es pedig az „egyáltalán nem” kategóriát. Ezek után átlagszámolás útján meghatároztam, hogy az adott osztályban az egyes tulajdonságokat mennyire tartják jellemzőnek a beszélőre, aki osztálytól függően nyelvjárásban vagy köznyelvben beszélt. Az osztály véleményét egy számérték jelzi, amely 1 és 5 között található, a végtelen tizedes törteket két tizedes jegyig kerekítettem, ahol szükség volt erre. Ezek alapján, a kapott számértékek összehasonlítása után vontam le következtetéseket arra nézve, hogy mit gondolnak Debrecenben és Szegeden a nyelvjárási és a standard nyelvi beszélőről. Sok esetben meglepő eredmények születtek. Az alábbiakban közlöm a kapott eredményeket és kerekítés útján visszakonvertálom azokat szöveges értékelésűvé.

	Debr. Nyelvj.	Szeg. Nyelvj.	Debr. Stand.	Szeg. Stand.
Megbízható	4.03 > eléggé	3.80 > eléggé	3.92 > eléggé	3.77 > eléggé
Barátságos	4.41 > eléggé	4.30 > eléggé	4.07 > eléggé	4.27 > eléggé
Jó modorú	3.31 > közep.	3.30 > közep.	4.07 > eléggé	3.93 > eléggé
Csinos/vonzó	1.97 > nem ig.	1.89 > nem ig.	2.24 > nem ig.	2.50 > nem ig./közep.
Művelt	2.53 > közep.	2.93 > közep.	3.61 > eléggé	3.90 > eléggé
Meggyőző	2.33 > nem ig.	2.89 > közep.	3.39 > közep.	3.40 > közep.
Jó megjelenésű	2.33 > nem ig.	2.33 > nem ig.	3.15 > közep.	3.00 > közep.
Ambíciózus	3.81 > eléggé	3.93 > eléggé	2.94 > közep.	4.23 > eléggé
Értelmes	3.00 > közep.	3.48 > közep.	3.75 > eléggé	4.13 > eléggé
Sikerés	2.22 > nem ig.	2.78 > közep.	2.88 > közep.	3.00 > közep.
Tehetséges	2.56 > közep.	3.22 > közep.	3.22 > közep.	3.43 > közep.
Jó humorú	2.92 > közep.	3.22 > közep.	2.52 > nem ig./közep.	2.40 > nem ig.
Intelligens	2.62 > közep.	3.33 > közep.	3.61 > eléggé	4.00 > eléggé
Hozzáértő	2.50 > nem ig./közep.	3.15 > közep.	3.57 > eléggé	3.83 > eléggé
Határozott	3.90 > eléggé	2.63 > közep.	3.96 > eléggé	4.27 > eléggé

Szerény	2.75 > közep.	3.00 > közep.	3.00 > közep.	2.73 > közep.
Van önbizama/magabiztos	4.16 > eléggé	3.85 > eléggé	4.00 > eléggé	4.10 > eléggé
Segítőkész	4.25 > eléggé	4.19 > eléggé	4.07 > eléggé	4.23 > eléggé
Komoly	3.06 > közep.	3.35 > közep.	3.36 > közep.	3.52 > közep./eléggé
Hatékony	2.31 > nem ig.	2.93 > közep.	3.26 > közep.	3.43 > közep.
Őszinte	4.66 > nagyon	4.45 > eléggé	4.04 > eléggé	4.20 > eléggé
Szigorú	2.39 > nem ig.	2.52 > közep.	2.25 > nem ig.	2.23 > nem ig.
Kedves	4.28 > eléggé	3.11 > közep.	3.82 > eléggé	4.07 > eléggé
Fiatal	1.74 > nem ig.	2.03 > nem ig.	2.61 > közep.	2.59 > közep.
Magas munkabeosztású	1.59 > nem ig.	1.85 > nem ig.	2.19 > nem ig.	2.27 > nem ig.

A megjelölt tulajdonságokon kívül még a következő tulajdonságokat vélték fontosnak megjegyezni a megkérdezettek:

	Debr. Nyelvj.	Szeg. Nyelvj.	Debr. Stand.	Szeg. Stand.
Jószándékú	5 (1 fő alapján)			
Sajnálattreméltó	5 (1 fő alapján)			
Ostoba ebben a szerepben	5 (1 fő alapján)			
Dialektusban/ nyelvjárásban beszél	5 (1 fő alapján)	4.75 (4 fő alján)		
Középkorú vagy idősebb	5 (1 fő alapján)			
Naiv			5 (1 fő alapján)	
Túl sokat beszél /beszédes			5 (1 fő alapján)	5 (1 fő alapján)
Emberszerető				4 (1 fő alapján)
Feltűnő				5 (1 fő alapján)

Túl nyájas				5 (1 fő alapján)
Nyílt				5 (1 fő alapján)
Fontoskodó				4 (1 fő alapján)

A B/1. feladat egészét tekintve az észrevételeim a következők:

Elsőre szembetűnik, hogy néhány tulajdonságot tekintve nagy eltérés mutatkozik a szegediek és a debreceniek megítélésében. A nyelvjárási beszélő megítélése szélsőségesebb Debrecen és Szegedre illetően. A debreceni diákok sokkal kritikusabban ítélték meg saját nyelvjárásuk beszélőjét, mint a szegediek. Ezzel szemben a *standard* nyelvváltozat megítélése során kevésbé eltérő eredmények születtek, tehát a standard nyelvi beszélő megítélése Debrecenben és Szegeden közel hasonló. Egyedül az ambíciózusság kérdésében látok jelentősebb eltérést: míg Debrecenben a standard nyelvi beszélőt közepesen vélték ambíciózusnak (2.94 kerekítve 3), Szegeden eléggé ambíciózusnak (4.23 kerekítve 4) tartották. Ezt a kontrollcsoportok közötti eltérést a továbbiakban figyelembe fogjuk venni.

A *standard nyelvi beszélőt általánosságban* műveltebbnek, intelligensebbnek, értelmesebbnek, magasabb beosztásúnak, sikeresebbnek, meggyőzőbbnek, tehetségesebbnek, hozzáértőbbnek, hatékonyabbnak, komolyabbnak, jobb modorúnak, csinosabbnak, jobb megjelenésűnek gondolták. Tehát kedvezőbben ítélték meg szellemi és szakmai hozzáértését, képességeit, több esélyt láttak szakmai előmenetelre és megjelenését is kedvezőbbnek találták.

A *nyelvjárási beszélőt általában* azonban sokkal őszintébbnek, valamivel megbízhatóbbnak, barátságosabbnak (és érdekes módon valamivel szigorúbbnak) tartották. Tehát az emberi, humánus tényezők a nyelvjárási beszélő esetében pozitívabban ítéltettek meg.

A nyelvjárási figuráról általánosságban az is elmondható, hogy a standardhoz viszonyítva sokkal jobb humorú. Különösen érvényes ez a megítélés Szegedre (Debrecenben 0.45, Szegeden 0.82 a különbség a standard és a nyelvjárási beszélő értékelésében). A továbbiakban a zárójelben jelzett értékek alatt az egyes tulajdonságok átszámított *különbségeit* kell érteni, attól függően, hogy egy nyelvváltozat városok közötti megítélését vagy egy adott városban értékelt nyelvváltozatokat hasonlítunk össze. A jó humor mellett az is elmondható róla, hogy bár nem sokkal, de valamivel megbízhatóbbnak és barátságosabbnak tűnik mindkét város diákjai számára. A nyelvjárási figura negatív megítélése azonban abban

mutatkozik meg, hogy Debrecenben és Szegeden is azt gondolták róla, hogy sokkal – közel egy kategóriával – kevésbé művelt (a standarhoz viszonyított negatív előjelű különbség Debrecenben 1.09 Szegeden 0.97), kevésbé intelligens (Db 0.99 Szeg. 0.67), kevésbé értelmes (Db. 0.75 Szeg. 0.65), kevésbé meggyőző (Db. 1.06 Szeg. 0.51), kevésbé sikeres (Db. 0.66 Szeg. 0.22), alacsonyabb munkabeosztású (Db. 0.6 Szeg. 0.42), kevésbé hozzáértő (Db 1.07 Szeg. 0.68), kevésbé tehetséges (Db. 0.66 Szeg. 0.21), kevésbé hatékony (Db. 0.95 Szeg. 0.5) és kissé kevésbé komoly (Db. 0.3 Szeg. 0.17). Az ügynök korára és külsejére, megjelenésére vonatkozó elképzelések sem maradnak előítélet-mentesek, hiszen a nyelvjárási gynököt mindkét városban idősebbnek (Db. 0.87 Szeg. 0.56), kevésbé jó megjelenésűnek (Db. 0.82 Szeg. 0.67) és kevésbé csinosnak (Db. 0.27 Szeg. 0.61) tartották. Tehát ez a kutatás is beigazolta Lambert és munkatársai, valamint Sándor Klára és munkatársainak feltételezését, miszerint a nyelvjárási beszélőt szakmai szempontokból, műveltség – intelligencia szempontjából, valamint kor és külső adottságok szerint is hátrányosan különböztetik meg, csupán beszéde miatt, de általában pozitívabban ítélik meg emberi szempontok alapján, így például barátságosabbnak vélik.

Debrecenben a nyelvjárási figura jóval határozottabbnak (1.27) és kedvesebbnek (1.28), és valamivel megbízhatóbbnak (0.23), barátságosabbnak (0.11), magabiztosabbnak (0.31) és őszintébbnek (0.21) tűnt, mint Szegeden. A zárójelben feltüntetett számok a kategóriák átszámolt értékét jelzik. Így például az 1.27-es érték azt jelzi, hogy több mint egy egész fokkal gondolták jellemzőbbnek az adott tulajdonságot Szegeden, mint Debrecenben. Az eredmények alapján feltételezhető, hogy a nyelvjárási jelleg jobban érzékelhető a debreceniek számára, mint a szegediek számára, hiszen a korábbi ügynökvizsgálatok tanulságai alapján a megbízhatóság, barátságosság, őszinteség és kedvesség a nyelvjárási figurára jellemző. Ezek mellett a debrecenieknek magabiztosabbnak, határozottabbnak tűnt a nyelvjárási ügynök. A nyelvjárás használata azonban a pozitív tulajdonságok mellett negatív tulajdonságokat is vetít a használójára, szakmai felkészültségét illetően. Debrecenben és Szegeden is alulértékelték intelligenciáját és műveltségét, de különösen Debrecenben gondolták azt róla, hogy kevésbé meggyőző, sikeres, tehetséges, hatékony és őszinte, mint standard párja. Debrecenben ezeknek a tulajdonságoknak az eredményei ugyanis standardtól még jobban eltérnek, mint Szegeden. A csinosság / vonzóság kérdésében azonban a szegediek adtak némileg negatívabb véleményt a kontrollcsoporthoz képest.

Szegeden a nyelvjárási figura jelentős mértékben műveltebb (0.4), meggyőzőbb (0.56), értelmesebb (0.48), sikeresebb (0.56), tehetségesebb (0.66), intelligensebb (0.71), hozzáértőbb (0.65), hatékonyabb (0.62) és kissé fiatalabb (0.29), magasabb munkabeosztású

(0.26), komolyabb (0.29) imidzsre tett szert a nyelvjárási figura, mint Debrecenben. Elgondolkodtató, hiszen az, hogy szakmailag kompetensebbnek és alkalmasabbnak gondolták a diákok Szegeden, mint Debrecenben, megint csak arra enged következtetni, hogy a debreceni nyelvjárás közelebb áll a standard köznyelvhez a szegediek felfogása szerint. Az ügynökvizsgálatokban a standard nyelvi beszélőt szokták a fenti tulajdonságokkal jellemezni, tehát a debreceni nyelvjárású ügynök beszéde is jobban közelít a standardhoz a szegediek megítélése szerint, mint a debreceniek megítélése szerint. Ennek az egyik oka az lehet, hogy kevesebben ismerték fel a nyelvjárási jelleget, de mivel az első meghallgatás során kiemeltük a hallgatóknak hogy nyelvjárásról van szó, valószínűbb a másik ok. Ezek szerint tudat alatt kevésbé tápláltak negatív attitűdöket a debreceni nyelvjárási beszélő iránt, így kevésbé befolyásolta a diákokat a negatív sztereotípiák. A negatív sztereotípiákat a társadalmi szokások alapján tanulják az emberek. Mivel a szegedi csoportok nem nagyon találkoztak még olyannal, aki debreceniesen beszélt, nem is nagyon lehetett még alkalmuk negatív érzéseket táplálni iránta.

Érdekes lenne egy hasonló kutatást készíteni, szegedi nyelvjárást beszélő ügynökkel. Feltételezéseim szerint éppen fordított helyzet állna elő; a debreceniek szakmailag valamivel pozitívabban értékelnék a szegedies beszélőt, mint maguk a szegediek, viszont az emberi tulajdonságokat, például barátságosságot a szegediek jelölnék meg többen.

Szegeden relatíve kisebb különbségek születtek a standard és a nyelvjárási beszéd megítélését tekintve. Valószínűleg ennek a fentebb leírt szociálpszichológiai tényezők indokolják. Azt mondhatjuk, hogy a szegedi diákokban a nyelvjárási beszéd ténye inkább a határozatlanság benyomását keltette, hiszen míg Debrecenben a nyelvjárási és a kontrollcsoport megítélése szerint gyakorlatilag semmi különbség nincsen a beszélő határozottságát tekintve, addig Szegeden a kontrollcsoportban a standard nyelvi beszélőt több sokkal határozottabbnak gondolják, mint a nyelvjárási beszélőt. A számokba átkonvertált értékek különbsége szegeden 1.64 %, azaz több mint egy egész kategóriás ugrást jelent skálákban kifejezve.

Debrecenben és Szegeden a nyelvjárási figura (a standardhoz viszonyított) megítélése hasonló volt, de találunk *eltéréseket*. Először tekintsük végig, mely tulajdonságokat minősítették ellentétes előjellel az egyes városokban, a standard illetve nyelvjárási beszélőt tekintve. Debrecenben a határozottságot tekintve gyakorlatilag nem volt különbség a nyelvjárási és a köznyelvi ügynök megítélésében, ám Szegeden a nyelvjárási figurát több mint másfél kategóriával (1.64) határozatlanabbnak vélték. Debrecenben a nyelvjárási beszélőt gondolták ambíciózusabbnak, Szegeden azonban a köznyelvi beszélőt. A szerénységet és

önbizalmat tekintve is ellentétes a megítélés városonként. Míg a debrecenieknél a standard ügynök tűnt szerényebbnek, a szegediekénél a nyelvjárásit gondolták inkább annak. Debrecenben a nyelvjárás ügynök hatott magabiztosabbnak, szegeden a köznyelvi ügynök. Ezek a jelenségek visszavezethetők arra a feltételezésre, hogy szegeden a nyelvjárás használata inkább bizonytalanságnak, visszahúzódnak tűnt, a debreceni csoportokban pedig egy temperamentumos, sok önbizalommal rendelkező nyelvjárás ügynököt képzeltek el. A kedvességgel kapcsolatban is ellentétes irányú vélekedés született a nyelvjárás és standard nyelvváltozatot használók összehasonlításakor, mégpedig igen nagy különbségek fedezhetők fel. Talán ennek a tulajdonságnak a megítélése különbözik legélesebben a két városban. Debrecenben a nyelvjárás beszélőt találták kedvesebbnek (0.46), míg Szegeden a köznyelvet használót találták inkább annak (0.96). Ez véleményem szerint azzal magyarázható, hogy a debreceniek sokkal – több mint egy egész skálafokozattal - (1.28) kedvesebbnek találták a nyelvjárás ügynököt, míg a szegediek valamivel kedvesebbnek a standard beszélőt (0.25).

B/2. kérdés

A kérdés azt vizsgálta, hogy a megkérdezettek inkább tanári vagy inkább tudós pályára tudnák elképzelni az ügynököt. Harmadik választható kategóriának a „egyik sem” címkét jelöltük meg, amely választásával éltek is a válaszadók. A kérdés második részében arra kértük a diákokat, hogy indokolják meg döntésüket. Az okokra nézve azonban sok diáktól nem kaptunk választ.

Általánosan elmondható, hogy a köznyelvi beszélőt mind Szegeden, mind Debrecenben alkalmasnak tartották a tanári pálya betöltésére.

A nyelvjárás beszélőt Debrecenben többnyire egyik pályára sem tartották alkalmasnak, míg Szegeden többnyire tanár alkatnak tartották, de az adatközlők közül majdnem ennyien egyik pályán sem tudták elképzelni. Debrecenben tehát kritikusabban ítélték meg a saját nyelvjárásukat beszélő egyént.

A nyelvjárás beszélőt Szegeden nagyobb arányban tartották tudós alkatnak.

Érdekes, hogy a debreceni diákok szükségesnek vélték felállítani egy újabb kategóriát, amelyet leginkább a „tanító, vidéki tanár, vagy óvónő” kulcsszavakkal írhatunk körül. Amennyiben ezt a kategóriát a tanár kategória részeként tekintjük, a többség elfogadja

tanárként a nyelvjárási beszélőt, de arányuk éppen hogy csak fölülmúlja azokét, akik egyik pályán sem tudják elképzelni.

	Tanár		Tudós	Egyik sem
	Középiskolai tanár	Tanító, óvónő, dajka, vidéki tanító		
Debr. Nyelvj.	46.875 %		3.125 %	50 %
	31.25 %	25.625 %		
Szeg. Nyelvj.	48. 148 %		11.11 %	40.74 %
	-	-		
Debr. Stand.	85.714 %		0%	14.286 %
	67.857 %	17.857 %		
Szeg. Stand.	70 %		3.333 %	26.666%
	-	-		

A diákokat a feladat második részében arra kértük, hogy indokolják meg a döntésüket. A nyelvjárási ügynök esetében az ügynököt tanár alkatnak ítélő diákok indokai a következők voltak. Elsősorban a kellemes személyiségéből és a tanári pályához való hozzáállásából indultak ki. Inkább tanár, mert: „kedves”(1), „őszinte”(1), „megbízható”(1), „segítő”(1), „elkötelezett”(1), „szereti a gyerekeket ill. velük való munkát”(4), „van önbizalma”(1), „felkészült”(1), „önálló felfedezést tesz és azt követi”(1) „a beszédéből érződött”(1), „ambíciózus”(1), „gondolkodó”(1).. Voltak azonban olyanok, akik logikai szempontból közelítették meg a kérdést: „a diskurzusa alapján”(1), mert azt mondta, hogy az akar lenni”(3), „mert egy tudós lassabban és bonyolultabban beszélne”(1). Ezek mellett sokan megjegyezték, hogy vannak ugyan fenntartásai is, elsősorban a tájnyelv miatt. Többen javasolták, hogy legszívesebben óvónőnek alkalmaznák az ügynököt. Azon kevesek, akik tudós alkatnak tartották az ügynököt, általában nem indokolták meg választásukat, azonban a tájnyelv használatát akadt, aki megemlítette. Azok, akik sem tudós, sem tanár alkatnak nem tudták elképzelni, az következőképpen érveltek. A diákok egy része személyiségbeli problémákat vélt felfedezni: egyik sem, mert „kedves, de nem vennék komolyan”(1), „egyszerűbb ember”(1), inkább háztartásbeli”(1), „nem való ilyen pályára”(1), „nem olyan

gondolkodású”(2), „inkább egy békés nagymama”(1), „. Volt egy olyan vélemény is, amely sarkítottan, de mindent elmond: „menjen kapálni”(1). Nagyobb része a diákoknak azonban az ügynök beszéde és vélt műveltsége/intelligenciája alapján ítélte: egyik sem „a hangja és a jelleme alapján”(1), nem elég intelligens/művelt”(5), „nyelvjárásban beszél, irodalmi/köznyelvben kellene”(4), „nem beszél helyesen”(3), „nem elég meggyőző, nem használ szakszavakat, visszahúzó”(1). Míg a debreceniek kifejezetten a nyelvjárást kárhoztatták, a szegediek többnyire azt érzékelték, hogy az ügynök nem beszél helyesen.

A köznyelvi változatot hallgató diákok is gyakorlatilag ugyanazokkal a tulajdonságokkal indokolták meg, hogy miért tartják az ügynököt tanár alkatnak. Itt is elsősorban a gyerekszeretetet emelték ki „gyerekszerető”, „kötődik a gyerekekhez”, „ért a gyerekekhez/gyerekek nyelvén” (15 vélemény). Értékelték a jó beszédkésztségét, beszédstílusát, modorát, ezek alapján meggyőzőnek tartották.(10) (Néhányan azonban a köznyelvi ügynököt túl „szájbarágósnak”, tudálékosnak tartották vagy megkérdőjelezték szakmai felkészültségét (3). Fontos szerepet játszott a vélemény kialakításában a határozottság (1), elhivatottság (4), céltudatosság (1), önbizalom (1), elszántság (1), mindezek mellett értelmesnek, gondolkodónak, komolynak, kedvesnek, aranyosnak, segítőkésznek, barátságosnak, ítélték. Nemcsak a szakmai felkészültség, hanem ez utóbbi, emberi kategóriák is fontosak, ahhoz, hogy valakit tanár alkatúnak értékeljenek, ám a köznyelvi változatot hallgató diákoknál sokkal kevesebb súllyal esnek az emberi tényezők latba, mint a nyelvjárási verziónál. A nyelvjárási ügynököt tehát inkább az emberi, humánus adottságai miatt fogadták el tanárnak. Azok, akik egyik típusnak sem tudták elképzelni a köznyelvi ügynököt, azok leginkább tudálékosnak, hivatalnoknak, vagy naivnak, túlérzékenynek tartották, egy diák vélemény szerint pedig mivel a „gyerekek sokkot okoznának neki”, inkább tudós alkatnak képzelel el.

B/3. kérdés

Kérdésünk az volt, hogy a diákok rokonszenvesnek avagy ellenszenvesnek ítélik az ügynököt. Szintén kértük őket döntésük megindoklására. Itt sem kaptunk mindenkitől egyértelmű választ, különösen az indokokat tekintve, de általános tendenciák mégiscsak nagyon jól levonhatóak a kapott eredményekből.

Érdekes, hogy a nyelvjárásban beszélő tanárjelöltet Debrecenben és Szegeden is többen tartották rokonszenvesnek és kevesebben ellenszenvesnek. Összességében tehát rokonszenvesebbnek tartották a megkérdőzettek, mint a köznyelvi tanár-jelöltet. Bár sokan

megjegyezték, hogy a kérdéses szakmai felkészültsége miatt nem bíznák rá a gyermeküket, de annak ellenére, hogy nem feltétlenül tartották a betöltendő pozícióra alkalmasnak, a személyiségét szimpatikusnak, kellemesnek tartották. Minden csoportban akadtak, akik nem tudták egyértelműen eldönteni, hogy a beszélő személy szimpatikus - e vagy éppen unszimpatikus, de ezen arányok nem befolyásolják a kapott eredményeket.

	Rokonszenves	Ellenszenves	Semleges / Közömbös / Vegyes / Nem tudta eldönteni / Is – is / Nincs válasz
Debr. Nyelvj.	78.125 %	6.25 %	15.625 %
Szeg. Nyelvj.	85.185 %	7.4 %	7.4 %
Debr. Stand.	67.857 %	21.443 %	10.714 %
Szeg.Stand.	60 %	23.333 %	16.666 %

Az indokokat illetően elmondhatjuk, hogy a nyelvjárási ügynököt rokonszenvesnek találták, mert közvetlennek/nyílnak/őszintének (15 fő véleménye), kedvesnek (8 fő szerint), aranyosnak (3), és barátságosnak (4) tűnt. Sokan kiemelték ambíciózusságát (7 fő). Többek szemében pozitívan hatott „mókás”, „vicces”, „humoros beszédmodora, beszédstílusa” (4 fő), illetve „kedves hangja, hanghordozása, hangszíne” (5) miatt. Néhányan kellemességét (1), nagymamás stílusát (1), gondoskodó jellemét (1), lelkiismeretességét (1), lelkességét (1), gyerekszeretetét (1), jóindulatát (1), segítőkészségét (2), egyszerűségét (1), meggyőző fellépését (1), elhivatottságát (1), tehetséges voltát (1), jó humorát (2) emelték ki. Ezek mellett azonban többen is akadtak, akik megjegyezték, hogy ezektől a tulajdonságoktól még nem valószínű, hogy alkalmas tanárnak, nem hat elég meggyőzően, vagy biztos benne hogy nem engedné tanárnak (7 vélemény). Akiknek ellenszenvesnek tűnt az ügynök, többnyire nem indokolták meg véleményüket. Azon kevesek pedig, akik válaszoltak, az ügynök „érthetetlen” beszédét vagy „rekedt hang”-ját kifogásolták. Sokatmondó viszont azoknak a véleménye, akik nem tudtak egyértelműen dönteni a szimpátia vagy unszimpatia kérdésében. Ők aranyosnak, viccesnek gondolták, de kijelentették, hogy „nem túl intelligens”, „nem túl művelt”, ezért „nem adná hozzá a gyerekét”. Akadt olyan diák, aki számára az ügynök az idegesnek hatott.

A köznyelvet használó ügynök esetében a szimpátiát kiváltó tulajdonságok a következők voltak: kedvesség, kedves hang (18 vélemény), határozottság, magabiztosság,

céltudatosság, ambíciózusság (6), barátságosság (5), közvetlenség, őszinteség (5), segítőkészség (3), intelligencia (2). Néhányan szerénységét egyszerűségét, tisztességességét fiatalosságát, lelkeségét, gyerekszeretetét, nyugodtságát, meggyőző fellépését, jó beszédképességét értékelték. Az ellenszenv okaként pedig általában a „túl kedves”, „nyájas”, „negédes” hanglejtést (4) és az „irritáló”, idegesítő” hangot (3) jelölték meg. További indokok közt szerepel a határozatlanság, „kényeskedés”, hadarás és a nem választékos beszédstílus. Ezek mellett néhányan „benyalósnak”, „szigorúnak” vélték, vagy egyszerűen nem tűnt őszintének.

B/4. kérdés

A negyedik kérdés arra irányult, hogy a megkérdezettek elképzelése szerint milyen végzettsége lehet az ügynöknek. A diákok általános iskolai, szakiskolai, szakközépiskolai, gimnáziumi, OKJ – s, főiskolai és egyetemi végzettségek közül választhattak.

Nemcsak a köznyelvi és a nyelvjárási nyelvhasználat megítélése közt fedezhetünk fel eltéréseket, hanem a szegediek és a debreceniek megítélése is különbözőnek bizonyult. Ismerkedjünk meg először a két nyelvhasználat megítélésével és ezek különbségeivel.

Legszembetűnőbb eltérés az volt, hogy egy ember kivételével sem Debrecenben, sem Szegeden nem gondolták a köznyelvi beszélőt általános iskolai, szakiskolai, vagy szakközépiskolai végzettségűnek.

A köznyelvi beszélőt mind Szegeden, mind Debrecenben túlnyomórészt felsőoktatásban végzettnek vélték. Megközelítőleg 2 – 3-szor gyakoribb az a vélemény a köznyelvi beszélőről, hogy felsőoktatásban – azon belül inkább főiskolán - végzett, mint a nyelvjárási beszélőről. A nyelvjárási beszélőt azonban nagyjából ugyanolyan arányban ítélték alsóbb képzettségűnek, mint felsőoktatásban végzettnek.

Térjünk rá a Debrecen és Szeged közt mutatkozó helyi eltérésekre. A szegediek relatíve kisebb arányban vélték a nyelvjárási beszélőt egyetemet végzettnek, mint főiskolai végzettségűnek.

Úgy tűnik, a szegedi diákok végletesebben, kevésbé differenciáltan, kevésbé árnyaltabban ítélték meg a nyelvjárási beszélőt, mint debreceni társaik. Ugyanis a szegediek összességében kevesebbszer tippeltek a „középkategóriás” gimnáziumi és OKJ – s végzettségre, mint a debreceniek, azonban gyakrabban jelölték meg a két szélsőértéket: az általános és szakiskolai, valamint a főiskolai és egyetemi végzettséget.

	Ált. isk.	Szakisk.	Szakközépisk.	Gimnázium	OKJ-s tanfolyam	Főiskola	Egyetem
						Felsőoktatásban összesen	
Debr. Nyelvj.	6.45 %	12.9 %	25.8 %	12.9 %	16.13 %	16.13 %	12.9 %
						29.03 %	
Szeg. Nyelvj.	8.33 %	29.166 %	25 %	4.166 %	-	25 %	8.33 %
						33.33 %	
Debr. Stand.	3.57 %	-	-	7.14 %	7.14 %	58.93 %	23.21 %
						82.14 %	
Szeg. Stand.	-	-	-	10 %	13.33 %	56.66 %	20 %
						76.66 %	

B/5. kérdés

Az ötödik kérdés a beszélő küllemére vonatkozó megítélést vizsgálja. Így például az ügyök vélt hajszínét, a hajának természetes vagy festett voltát, magasságát, testalkatát, a korát és az öltözködési stílusát. Lássuk tehát ezeket a kategóriákat sorban.

Hajszín:

	Barna	Vörös	Szőke	Fekete	Ösz
Debr. Nyelvj.	61.29 %	16.12 %	-	16.12 %	6.42 %
Szeg. Nyelvj.	77.77 %	18.52 %	3.7 %	-	-
Debr. Stand.	76.92 %	7.69 %	15.38 %	-	-
Szeg. Stand.	71.42 %	-	25 %	3.57 %	-

Ügynökünket túlnyomórészt *barna hajúnak* találták (körülbelül 70 %). Ugyanolyan mértékben vélték barnának a debreceniek, mint a szegediek.

Ezek mellett úgy vettem észre, hogy a nyelvjárási beszélőt általánosan némileg nagyobb arányban vélték *vörös* hajúnak, mint a köznyelvi beszélőt, akit pedig relatíve nagyobb arányban gondoltak *szőkének*, mint a nyelvjárást beszélő megfelelőjét.

Debrecenben a nyelvjárási beszélőt ugyanolyan arányban jelölték meg *fekete* hajúként, mint *vörös* hajúként.

Debrecenben a nyelvjárási beszélőt többen is *ősznek* vélték, annak ellenére, hogy ez nem volt választható kategória.

Haj természetessége:

	Természetes	Festett
Debr. Nyelvj.	69.2 %	30.8 %
Szeg. Nyelvj.	82.6 %	17.4 %
Debr. Stand.	73 %	27 %
Szeg. Stand.	72.7 %	27.3 %

Mindkét városban inkább *természetesnek* vélték a beszélőt, mint festett hajúnak, beszéljen akár nyelvjárásban, akár köznyelvet. A debreceniek és a szegediek véleménye közt e tekintetben nem találtam releváns különbséget.

Magasság:

	Alacsony	Középtermetű	Magas
Debr. Nyelvj.	45.16 %	54.83 %	-
Szeg. Nyelvj.	38.46 %	61.54 %	-
Debr. Stand.	25 %	71.43 %	3.58 %
Szeg. Stand.	16.66 %	83.33 %	-

Egy válaszadótól eltekintve egyik városban sem gondolta sem a nyelvjárási, sem a köznyelvi beszélőt magasnak. Ügynökünk tehát a megítélés szerint *nem magas, inkább középtermetű vagy alacsony* lehet.

A *nyelvjárást* beszélő ügynököt alig többen gondolták *középtermetűnek*, mint *alacsonynak*, a *köznyelvet* beszélő ügynököt pedig jóval többen vélték *középtermetűnek*, mint alacsonynak.

Ezek szerint a *nyelvjárást* beszélő embert mindenhol valamelyest alacsonyabbnak ítélik. (a városok közt nem észleltem számottevő különbséget.)

Testalkat:

	Vékony	Normál	Molett
Debr. Nyelvj.	12.5 %	31.25 %	56.25 %
Szeg. Nyelvj.	11.11 %	48.15 %	40.74 %
Debr. Stand.	3.57 %	57.14 %	39.29 %
Szeg. Stand.	10 %	63.33 %	26.67 %

Testalkatát tekintve a köznyelvi ügynökünk Debrecenben és Szegeden is többnyire *normál*, kevésbé molett és még kevésbé vékony alkatúként él a vizsgált alanyok képzetében.

A *nyelvjárási* beszélő megítélését tekintve azonban korántsem ilyen egyértelmű a helyzet, ugyanis bár általános érvényűnek tűnik az, hogy a *nyelvjárási beszélőt nagyobb arányban vélik molettebbnek*, ezek az arányok Debrecenben és Szegeden igencsak eltérőek.

Szegeden a molett és normál alkatra vonatkozó megjelölés közel egyenlő mértékben történt, valamivel többen vélték normál alkatúnak a *nyelvjárási* beszélőt. Ám *Debrecenben csaknem kétszer akkora gyakorisággal ítélték* *nyelvjárási* ügynökünket *molett alkatúnak*.

Debrecenben a *nyelvjárási* beszélőt tehát inkább *molettnek*, *Szegeden* inkább *normál* alkatúnak vélik.

Kor:

	Fiatal	Középkorú	Idősödő
Debr. Nyelvj.	6.25 %	50 %	43.75 %
Szeg. Nyelvj.	3.7 %	66.67 %	29.63 %
Debr. Stand.	10.71 %	85.71 %	3.57 %
Szeg. Stand.	16.67 %	63.33 %	20 %

Mindkét városban legtöbben *középkorúnak* ítélték a nyelvjárási és a köznyelvi beszélőt egyaránt. Azonban városenként és nyelvi változatonként is *éles különbségeket* lehet felfedezni.

A *nyelvjárási* beszélőt rendszerint *idősebbnek* ítélik, mint köznyelvi megfelelőjét.

Az arányok azonban Debrecenben jobban elütnek egymástól. *Szegedi viszonylatban sokkal kisebb az eltérés a két nyelvjárás megítélése közt.* A szegediek nem sokkal gondolták idősebbnek a nyelvjárási beszélőt, mint a köznyelvit, valamint nem sokkal fiatalabbnak a köznyelvit, mint a nyelvjárásit. Ez leginkább az idősnek ítézés arányszámaiban mutatkozik meg. Szegeden megközelítőleg ugyanannyian gondolták idősödőnek a köznyelvi, mint a nyelvjárási figurát. Ezzel szemben Debrecenben a nyelvjárási beszélőt közel annyian találták idősödőnek, mint középkorúnak, de a kontrollesoportban a köznyelvi beszélőt pedig összességében inkább fiatalnak, mint idősödőnek vélték. Tehát a debreceni nyelvjárás használata jelentősen befolyásolja a debreceni fiatalok arról alkotott véleményét, hogy mennyi idős lehet a használója.

Mik lehetnek ennek a jelenségnek az **okai**? Első látásra úgy tűnik, hogy a debreceni diákok jobban ítékeznek a fölött a beszélő fölött, aki a debreceni nyelvjárást használja, fogékonyabbnak tűnnek arra, hogy nyelvjárás-használat szerint ítéljék meg a beszélő korát. Véleményem szerint azonban inkább arról lehet szó, hogy a szegedi diákok kisebb eséllyel ismerték fel a debreceni nyelvjárás tájnyelvi, nyelvjárási voltát, illetve jellegzetességeit. Így az ő szemükben a debreceni nyelvjárás kevésbé tér el a köznyelvi nyelvhasználatától, mint a debreceni diákok megítélése szerint. Tudva lévő, hogy a Szeged környéki *ő-ző* nyelvjárás, - amellyel a szegedi diákok gyakrabban találkoznak -, alapjaiban tér el a debreceni nyelvjárástól. Így valószínűsíthető, hogy nem érzékelik benne annyira a nyelvjárási jellegzetességeket és kevésbé asszociálnak arra, hogy az beszélő idősebb. Ezt az elképzelést az is alátámasztja, hogy az „A” kérdőív 9. kérdésében kiderül, hogy a szegedi diákok közül egyetlen olyan személy volt csupán, aki megemlítette, hogy van olyan ismerőse, aki szabolcsi vagy debreceni nyelvjárásban beszél. Hogy melyiket pontosan, azt ő maga sem tudta meghatározni. Ezzel ellentétben a debreceni diákok közül többen is említettek debreceni / hajdúsági / bihari / nyírségi / hajdúdorogi / szatmári nyelvjárású ismerősöket. Érdekes lett volna az ügynökvizsgálatot szögedi nyelvjárású ügynökkel is elvégezni, de erre a vizsgálat nagy terjedelme már nem adott lehetőséget. Azonban egy másik dolgozatban választ kaphatnánk arra a kérdésre is, hogy vajon a debreceniek és a szegediek hogyan

viszonyulnának a szögedies nyelvjárású beszélőhöz és érdekes volna ezek ismeretében a két kutatást összehasonlítani.

Öltözködési stílus:

	Természetes	Elegáns	Hanyag	Alternatív	Sportos	Feltűnő	Rocker
Debr. Nyelvj.	54.54 %	12.12 %	9.09 %	9.09 %	3.03 %	-	-
Szeg. Nyelvj.	81.48 %	7.4 %	3.7 %	3.7 %	-	-	-
Debr. Stand.	63.33 %	26.67 %	3.33 %	-	-	-	-
Szeg. Stand.	55.55 %	16.67 %	2.78 %	-	-	8.33 %	5.56 %

	Egyéb: falusias, régies, konzervatív	Egyéb: hétköznapi, szürke	Egyéb: hanyagul elegáns
Debr. Nyelvj.	6.06 %	3.03 %	3.03 %
Szeg. Nyelvj.	3.7 %	-	-
Debr. Stand.	3.33 %	3.33 %	-
Szeg. Stand.	2.78 %	-	-

Ügynökünk öltözködését nagy többséggel mindenhol *természetesnek* vélték, azonban a kontrollcsoportokban relatíve nagyobb volt az „*elegáns*” jelző, mint a nyelvjárási csoportokban.

A nyelvjárási és a kontrollcsoportokban azonban megközelítőleg *hasonló arányban* ruházták fel a beszélőt különféle *negatív* árnyalatú jelzőkkel, vagy az *átlagtól eltérőt* kifejező címkékkel. Ilyenek például a „hanyag”, „régimódi”, „szürke” illetve az „alternatív”, „feltűnő”, „rokker” megjelölések. (Úgy gondolom, a kontrollcsoportban azért fordulhattak elő a „régimódi” – típusú megjelölések, mert a szöveg – a nyelvjárásra történő átkonvertálhatóság

miatt – kissé archaizáló, illetve anekdotikus jellegű.) Láthatjuk tehát, hogy a nyelvjárás az öltözködési stílusra vonatkozó képzetekre, megítélésekre is hatással van, formálja azokat.

B/6. kérdés

A „B” kérdőív 6. és 7. pontját a diákok közül sokan következtelenül vagy töltötték ki. Leggyakoribb nehezítő körülmény az értékelésben az volt, hogy egy-egy szám több helyen is szerepelt, vagy nem követték a feladatban foglalt utasítást, miszerint 1 – 10-ig kell számozni a megadott tulajdonságokat. Akadtak olyanok is, akik – talán türelmük fogytán – egyáltalán nem válaszoltak a kérdésre. Így a kapott eredményeket csak tájékoztató jellegüként tudjuk figyelembe venni. Viszont így is levonhatjuk a következtetéseket arra nézve, hogy a diákok milyen emberi és szakmai tulajdonságokat értékelték nagyra. A B/6. kérdés az emberi jellemzőkkel foglalkozik. Általánosságban elmondható, hogy minden diák leginkább azt tartotta fontosnak, hogy a jelölt különösen őszinte, intelligens, megbízható, művelt, és eléggé kedves, jó modorú legyen. A Dóczy Gimnáziumban (debreceni kontrollcsoport) többen a humort is megjelölték kívánatos tulajdonságként. Ugyanitt sokan az egyszerűséget, önbizalmat, tehetséget is fontosnak tartották. E három tulajdonságnak Szegeden talán több jelentőséget tulajdonítottak, a jó modor azonban kevésbé volt meghatározó. Ez különösképpen a szegedi kontrollcsoportban volt megfigyelhető. A debreceni Kossuth Gimnázium diákjainak (debreceni nyelvjárási csoport) viszont erőteljes elvárásaik voltak a jó modort illetően, valamint a finomságot és tehetséget is többre értékelték mint más iskolákba járó társaik. Talán ezzel magyarázható sok eltérés a többi feladat eredményeiben, illetve az, hogy miért ítélték el olyan erősen a „kossuthos” diákok a nyelvjárásban beszélő ügynököt. Láthatjuk tehát, hogy iskolánként változnak az elvárások, de releváns különbség nem figyelhető meg. Az őszinteséget, műveltséget, intelligenciát, megbízhatóságot, mindenhol nagyon értékelik, valamint jó modorra, tehetségre, önbizalomra, egyszerűségre is szüksége van egy szimpatikus tanárnak.

B/7. kérdés

A 7. kérdés arra kérdezett rá, hogy a megkérdezettek szerint mely tulajdonságok elengedhetetlenek a betölteni kívánt, azaz tanári álláshoz, tehát milyen tanári

kompetenciákkal kell rendelkeznie. Ez a kérdés nem az emberi jellemvonásokra, hanem a szakmai tulajdonságokra specializálódik. Az értékelés során ugyanazok a problémák merültek fel, mint az előző feladat során. Az eredmények szerint azonban kiderül, hogy minden osztályban körülbelül ugyanazok az elvárások tapasztalhatók a tanárjelölttel szemben. Viszont az egyes diákok egyéni elvárásai nagyon különbözőek lehetnek. Abban azonban többnyire egyöntetű vélemény született, hogy a műveltség, megbízhatóság, intelligencia, kedvesség, helyes beszéd, tehetség nagyon mérvadóak. A önbizalmat és ambíciózusságot nagyon eltérőképpen értékelték a diákok, egyaránt előfordult első és utolsó helyeken is a rangsorolásban. A tetszetős külső azonban általában utolsó szempontként szerepel. Érdekes módon a Debreceni Kossuth Gimnáziumban viszont a tetszetős külső előkelőbb helyezéseket ért el a fontossági szempontok között. A jó modor általában középmezőnyben foglalt helyet.

B/8. kérdés

	Teljesen megfelelő	Megfelelő	Nem teljesen megfelelő	Egyáltalán nem megfelelő
Debr. Nyelvj.	-	13.33 %	46.67 %	40 %
Szeg. Nyelvj.	3.7 %	25.92 %	62.96 %	7.4 %
Debr. Stand.	2.43 %	50 %	26.79 %	1.79 %
Szeg. Stand.	6.67 %	53.33 %	36.67 %	3.33 %

Általános tendenciának látszik az, hogy Debrecenben és Szegeden is összességében a diákok zöme (46.667 % és 62.96 %) *nem teljesen* tartotta megfelelőnek a tanári pályára a *nyelvjárásban* beszélő ügynököt, míg a *köznyelvet* használó ügynököt *megfelelőnek* tartották (50 % és 53.333 %).

Azonban az adatokból láthatjuk, hogy a *debreceni* diákság körében meglehetősen *negatívabb* a *nyelvjárási* beszélő megítélése, hiszen Debrecenben senki sem tartotta teljesen megfelelőnek a tanári pályára, de Szegeden akadt 1 véleményközlő, aki még az ügynök műveltségét is kihangsúlyozta döntésének megindokolásakor. Továbbá míg *Szegeden* a nyelvjárási beszélőt a megkérdezettek negyede tartotta *megfelelőnek*, *Debrecenben* majdnem annyian vélték *egyáltalán nem megfelelőnek*, mint ahányan teljesen megfelelőnek. Tehát

Szegeden a „nem teljesen megfelelő” kategória a „megfelelő” felé tolódik el. Ezzel ellentétben Debrecenben az „egyáltalán nem megfelelő” felé.

Mi állhat ennek hátterében? Két **okot** feltételezhetünk. Az egyik a már említett ok, mégpedig az, hogy vélhetően mivel a szegedieknek kevesebb a kapcsolata a debreceni nyelvjárással, ezért kisebb eséllyel ismerik fel ennek nyelvjárási, tájnyelvi jellegét. A másik okot abban látom, hogy mivel a debreceni Kossuth Lajos Gimnázium elit-iskolának számít, itt a diákok magasabb követelményeket állítanak a tanárjelölttel szemben, jobban ügyelnek a művelt köznyelv használatára az iskolában, így jobban el is ítélik a nyelvjárás iskolában történő használatát.

A döntések indokait tekintve nem ér bennünket nagy meglepetés. A diákok megközelítőleg ugyanazokért a tulajdonságokért tartották alkalmasnak a jelöltet, amiket az előző feladatban pozitívumként hoztak fel és amivel a B/2. és B/3. kérdésre adott válaszukat indokolták. Akik nem tartották alkalmasnak a tanári pályára, azok táborá az indokokat tekintve megoszlik. A nyelvjárási szöveget hallgató csoportok tagjai természetesen elsősorban a nyelvjárás használata alapján ítélt, így az ügynök beszédstílusát kifogásolták (24 fő), amelyet nyelvjárásnak, tájszólásnak, „nem megfelelő / nem érthető / csúnya beszéd”-ként vagy „furcsa beszédstílus”-ként határoztak meg. Valószínűleg ebből következik, hogy a nyelvjárási csoportban nagyobb arányban vélték úgy, hogy az ügynök intelligenciája és műveltsége nem elég magas ahhoz, hogy tanár legyen (3), illetve a tanári szakképzettsége, adottságai és tapasztalata sem elegendő a tanársághoz (6 fő). A diákok jelentős része meg volt győződve arról, hogy a tanárt a gyerekek ki fogják nevetni, vagy képtelen lesz a gyerekeket kezelni, fegyelmezni (11 vélemény). Ezen kívül az alábbi, igen szubjektív vélemények születtek még: „a hangja alapján”, „nem elég komoly”, „nincs elég önbizalma”, „nem elég meggyőző”, „nem lenne sikeres a munkájában”, „nem abba a környezetbe való”, „nem jó a modora”, „idősödő”, „egyszerű”, „más életérzéssel rendelkezik”.

Azt láthatjuk azonban, hogy a köznyelvet beszélő ügynököt is majdnem ennyien „eltanácsolták” a tanári pályától. Itt az indokok viszont általában máson alapultak. A diákok általában kedvességét és az abból fakadó védtelenségét vették alapjául az ügynök alkalmatlanságnak. A vélemények szerint „túl kedves”, „negédes”, „túl érzékeny”, „naiv”, „félénk”, „határozatlan”, ezért „nem tudna jól bánni a gyerekekkel”, a diákok „visszaélnének a kedvességével”, „szétszednék”, „kikészítenék”, „kiidegelnék”, „gúnyt űznének belőle”, mire az ügynök „sírva kirohanna a teremből”. Itt az egész lefolyását láthatjuk egy lehetséges tanár – diák kapcsolatnak. Akadtak azonban olyanok is, akik más érveket hoztak fel az ügynök alkalmatlanságára, például a hangját, türelmetlenségét, hanglejtését, nem eléggé

elhivatottságát, konzervatívságát, alacsony intelligenciáját, komolytalanságát, vagy egyszerűen csak furcsának ítélték. Véleményem szerint a diákok a standard nyelvi beszélőről nem tudták elképzelni, hogy lehet humorérzéke, ellentétben a nyelvjárási ügynökkel, akit már eleve viccesnek találtak.

3.6 Összegzés

Kutatásom során kiderült, hogy a nyelvjárási figura ebben a kísérletben is a várt benyomást keltette a megkérdezett alanyokban. Emberi értékeit sokra tartották, barátságosnak, nyitottnak, őszintének tűnt, ám a tanári pályától inkább eltanácsolnák a nyelvjárási jelöltet. Az elutasító viselkedés mögött az a tény sejthető, hogy a megkérdezett személyek nem tudták feltételezni a nyelvjárási ügynökről azt, hogy kellő kompetenciákkal rendelkezik a tanításhoz, mind értelmi, mind szakmai, mind műveltségi szinten. Igénytelen beszédstílusát is kifogásolták. Érdekes tanulság volt az, hogy az elvárások mennyire mások lehetnek egy tanárral szemben iskolánként igen változó. Arra is érdemes felfigyelnünk, hogy amint tudatosul a diákokban az, hogy az ügynök nyelvjárási, azaz nem standard kódot használ, a negatív előítéletek ezzel arányosan erősödnek. Míg a szegediek jórészt csak a beszéd érthetlenségét fedezték fel, úgy a debreceniek azonnal földműves munkára ítélték a tanárjelöltet. Vajon miért éppen a debreceniek bíztak kevésbé az ügynök szakmai képességeiben és tehetségében? Talán igaz a mondás, miszerint senki sem lehet próféta saját hazájában...

4. MELLÉKLETEK

A köznyelvi ügynök szövege:

Engem Kis Istvánnénak hívnak és azért jelentkeztem, mert gyerekekkel szeretnék dolgozni. Van egy édestestvérem, egy öcsém, mikor kisfiúcska volt, sokat vigyáztam rá, jó nővér módjára. Már lánykoromban is húztam a gyerekekhez (x), de miután az iskolát elvégeztem, azután meg férjhez mentem, erősebb lett bennem a szándék, hogy az életemet egészen a tanításnak szenteljem.

De azért nemcsak a pici gyerekeket szeretem, hanem a nagyobbakat is, őket leginkább a művelődés rejtelseibe szeretném bevezetni és érettségire felkészíteni.

Én debreceni vagyok, de mindenhol szarmaznak rokonaim. Édesapám gyakran mondogatta, hogy: ejha, ennek a lánynak jó beszélőkéje van, tőlem örökölte. Amióta az eszemet tudom, olvasni szeretek leginkább. Nálunk minden vasárnap este olvasóest volt. Hol Erzsí barátnőméknél voltunk, hol meg Pistáékhoz mentünk.

Tudom, hogy nehéz munkát találni, de ha az embernek erős az akarata és tisztességesen járja azt az utat, amit választott, akkor sikere lesz.

(x): megjegyzés: a helyes szöveg inkább a „húzott a szívem a gyerekekhez” lett volna. A hibát elmulasztottam kijavítani, viszont a kutatás eredményét ez relevánsan nem befolyásolja.

A nyelvjárási ügynök szövege:

Éngemet Kis Istvánnának hínak és azír jelenkeztem, mer gyermekikkel szeretnék dógozni. Van egy ídestesvírem, egy ecsém, mikó kis furi fijúcska vót, sokat vigyáztam rá, jó nővír móggýára. Má jánykoromba is húztam a gyerekikhe, de mihent az iskolát elvígeztem, aóttán meg fírhe mentem, erőssebb lett bennem a szándok, hogy az íletemet egísszen a taníttásnak szentejjem.

De azír nemcsak a piri gyerekiket szeretem, hanem a nagyobbakat is, úket leginkább a mívelódésbe akarnám bévezetni, meg éleccségire felkíszíteni.

Én debrecenyi vónék amúgy, de mindenünnen származnak rokonaim. Idesapám gyakran mondogatta, hogy: ínnye, ennek a jánynak de jóú szavazattya van, túllem örökölte. Mitúllönfogva eszemet tudom, óuvasni szeretek leginkább. Minállunknál minden vasárnap este óvasóest vót. Hun Erzsi barátnémék vóutunk, hun meg Pistáékho mentünk.

Tudom, hogy nehéjz munkát tanálni, de ha az embernek erőss akarattya van, meg tisztességessen járja azt az útat, akit választott, akkó sikere leszen.

„A” KÉRDŐÍV

1. Nemed: NŐ FÉRFI

2. Életkorod:

3. Születési helyed:

4. Lakhelyed:

5. Jelenlegi lakhelyeden kívül éltél-e huzamosabb ideig más településen? IGEN NEM

6. Ha az előző válasz igen, hol éltél?

7. Hol élnél legszívesebben? Budapest Vidéki város Falu

8. Van-e az ismerősei körödben / baráti körödben olyan, aki nyelvjárásban beszél?

IGEN NEM

9. Ha igen, akkor milyen nyelvjárásban?

10. Szerinted a magyarlakta területek közül hol beszélnek a legszebben az emberek?

11. Szerinted a magyarlakta területek közül hol beszélnek a legcsúnyábban az emberek?

A következő kérdésekre csak akkor kell válaszolnod, ha egyetemre vagy főiskolára jársz:

12. Évfolyamod, szakod:

13. Van-e a baráti / ismerősi körödben magyar szakos hallgató?

Köszönöm a válaszadást!

„B” KÉRDŐÍV

1. Kérlek, jelöld be, milyen benyomásod alakult ki a beszélő személyről!

	nagyon	eléggé	közepesen	nem igazán	egyáltalán nem
megbízható					
barátságos					
jó modorú					
csinos/vonzó					
művelt					
meggyőző					
jó megjelenésű					
ambíciózus					
értelmes					
sikeres					
tehetséges					
jó humorú					
intelligens					
hozzaértő					
határozott					
szerény					
van önbizalma/magabiztos					
segítőképz					
komoly					
hatékony					
őszinte					
szigorú					
kedves					
fiatal					
magas munkabeosztású					
esetleg egyéb, különösen jellemző tulajdonság, mégpedig:.....					

tetszetős külső: intelligencia: jó modor: kedvesség: megbízhatóság:
műveltség: önbizalom: tehetség: ambíció: helyes beszéd:
egyéb, éspedig:.....

8. Mennyire tartod alkalmasnak a beszélő személyt a tanári állás betöltésére? Indokold meg, miért gondolod így!

teljesen megfelelőnek tartom

megfelelőnek tartom

nem tartom teljesen megfelelőnek

egyáltalán nem tartom megfelelőnek

indoklás:.....
.....
.....
.....

Köszönöm a válaszadást!

A Sándor Klára által használt kérdőív:

Kérem, karikázza be, milyen benyomása alakult ki a megítélt személyről:

	Nagyon	Eléggé	Közepesen	Nemigen	Nem
Jó modorú					
Jó humorú					
Jóképű					
Intelligens					
Segítőképz					
Megbízható					
Kedves					
Határozott					
Értelmes					
Ambíciózus					
Szerény					
Barátságos					
Meggyőző					
Hatékony					
Szigorú					
Komoly					

Esetleg egyéb, különösen jellemző tulajdonsága:.....
(Ha említett ilyet, mennyire jellemző? 5 4 3 2 1)

A megítélt személyt inkább tanár- vagy inkább tudósalkatnak véli? Vagy inkább egyiknek sem? Miért?

.....
.....

A megítélt személyt inkább rokonszenvesek vagy inkább ellenszenvesnek tartja? Miért?

.....

Az adatok értékeléséhez szükségünk lenne néhány adatra Önről is:

Neme: férfi nő

Hol született?

Szülőhelyén kívül élt huzamosabban más településeken? Ha igen, hol?

.....

Hol élne legszívesebben?

Budapesten

Vidéki városban

falun

Kérem, rangsorolja, hogy az alábbi emberi tulajdonságok közül melyiket értékeli a legtöbbször!
Az 1 jelölje azt a tulajdonságot, amelyiket a legtöbbször értékeli, a 2 a következőt, és így tovább.

Egyszerűség
Finomság
Intelligencia
Jó modor
Kedvesség
Megbízhatóság
Műveltség
Önbizalom
Őszinteség
Tehetség

5. FELHASZNÁLT IRODALOM

- DEME LÁSZLÓ: In: Kiss Jenő (szerk.): *A Magyar Nyelv Rétegződése: A Magyar Nyelvészek IV. Nemzetközi Kongresszusának előadásai.*
- IMRE SAMU: Hol beszélnek legszebben magyarul? *Magyar Nyelvőr* 1963/3. 279-283.o.
- IMRE SAMU: *A mai magyar nyelvjárások rendszere.* Bp., 1971.
- KÁLMÁN BÉLA: *Nyelvjárásaink.* Bp., Tankönyvkiadó 1994.
- KISS JENŐ: *Társadalom és nyelvhasználat. (Szociolingvisztikai alapfogalmak)* Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó. 1996.
- KISS JENŐ: *A magyar nyelv rétegződése. : A Magyar Nyelvészek IV. Nemzetközi Kongresszusának előadásai.*
- KONTRA MIKLÓS: Hol beszélnek legszebben és legcsúnyábban magyarul? *Magyar Nyelv* 1997/2. XCIII.(évf.) 224-232. o.
- KOVALOVSZKY MIKLÓS: In: Kiss Jenő (szerk.): *A Magyar Nyelv Rétegződése: A Magyar Nyelvészek IV. Nemzetközi Kongresszusának előadásai.*
- OLÁH GÁBOR: A debreceni nyelvjárás. *Nyelvészet* 1906/26.
- PENAVIN OLGA: *Nyelvjárás és köznyelv (Nyelvművelő Füzetek)*
- PETER TRUDGILL: *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába.* Szeged, JGYTF Kiadó. 1997. 87.o
- SÁNDOR KLÁRA – JULIET LANGMAN – PLÉH CSABA: Egy magyarországi „ügynökvizsgálat” tanulságai. *Valóság* 1998/8. 29-40. o.
- SEBESTYÉN ÁRPÁD: A nyelv rétegződéséről, a szociolingvisztikai szemléletmódról. In: Kiss Jenő (szerk.) *Nyelvjárási tanulmányok.* 42-48. o.
- TERESTYÉNI TAMÁS: *Az anyanyelvi kommunikációs kultúra néhány jellegzetessége Magyarországon.* Bp., Tömegkommunikációs Kutatóközpont 1987/4. (XIX.évf.)